

A tihanyi apátság 1055-iki alapítólevele

mint a magyar nyelv legrégibb hiteles és egykorú emléke.

A középkori oklevelekben levő magyar szókra, mint nyelvünk legrégibb emlékeire nézve a következőket kell szem előtt tartanunk: 1) Az okmánytárak — csekély kivétellel — épen nem,¹⁾ vagy csak igen óvatosan használhatók. — 2) A hamis és hamisított oklevelek egyáltalában nem jönnek tekintetbe, ilyenek pl.: a zalavári 1019-iki és 1024-iki, továbbá a bakonybéli 1037-iki alapítólevelek, stb.²⁾ — 3) Folyton figyelemmel kell lennünk arra is, hogy valamely oklevél egykorú alakjában maradt-e fenn vagy pedig csak későbbi átíratban; ilyenek pl. a pécsváradi 1015-iki, a garamszentbenedeki 1075-iki, a dömösi 1138-iki alapítólevelek stb., melyek mind hitelesek ugyan, de az első 1403-iki, a második 1250 körüli, a harmadik pedig 1329-iki átíratban jutott reánk; az átírók gyakran már kétszáz év múlva sem tudták helyesen elolvasni a régebbi okleveleket, ezenkívül pedig a hely- és személyneveket igen sokszor nem az eredeti írásmód, hanem saját koruk kiejtése szerint írták le, innen van azután az a látszólagos ellentmondás némely hangok

¹⁾ Ilyen pl. legnagyobb okmánytárunk Fejér Codex diplomaticus-a; ebben és az ebből készült Czinár-féle Indexben és Jerney-féle Magyar Nyelvkincsek-ben, — egyéb képtelenségeket nem is említve — már a XI—XIII. századokban ilyen *á, é, ő, ü* stb. betűk egészen közönségesek, jóllehet a valóságban a XVI. század előtt sohasem találhatók.

²⁾ Ezekről, valamint az átírt oklevelekről bővebben a következő művek szólnak: Dr. Fejérpataky László: A királyi kancellária az Árpádok korában; Kálmán király oklevelei; Oklevelek II. István király korából. — Dr. Karácsonyi János: Szent István király oklevelei. Mind a négy a magy. tud. Akadémia kiadványa.

fokozatos fejlődésében, így pl. ha valamely XII. századbéli oklevélnek XV. sz. átíratában ezt a szót «*Hotolmos*» így találjuk: «*Hatalmas*», ne gondoljuk azt, hogy ez helyes, ugyanis az egykorú oklevelekben még a XIV. sz. közepéig csak az első írásmód járja, tehát az átíró csak a saját korának kiejtéséhez alkalmazkodott; ha mindezt tekintetbe nem vennők, igen gyakran megütköznénk azon, hogy a XII. sz.-ban már *a*-val írták az ilyen szokat, a XIII. sz.-ban pedig még mindig *o*-kat találunk, de a dolog azonnal világos lesz előttünk, ha tudjuk, hogy az egyik későbbi átírat, a másik pedig egykorú eredeti. — Az ilyen átírt oklevelek, ha 100—150 évnél nem későbbiek az eredetihez képest és ha a bennük előforduló magyar szók helyességének ellenőrzésére egykorú példáink vannak, szükség esetén mégis használhatók.

Nem szabad csupán az árpádkori oklevelekre szorítkoznunk, ugyanis 1450-ig, azaz az Ehrenfeld-codexig csak töredékes nyelvemlékeink vannak, tehát akárhány hang- és alaktani kérdésre, különösen a mi a fejlődés folytonosságát illeti, egyedül a középkori oklevelek magyar szavai nyújthatnak fölvilágosítást, mert ezeknél mindenütt ott van a legfőbb bizonyító erő, a pontos és hiteles évszám.¹⁾ — Ezenkívül számtalan olyan szót találhatunk, a melyek sem a Nyelvtörténeti Szótárban, sem másutt elő nem fordulnak; de az ismert szóknak is legrégebb előfordulását legtöbb esetben néhány száz évvel visszaszoríthatjuk, a mi a nyelvtörténetre nézve elsőrangú nyereség.

Már sokszor emlegették azt is, hogy az okleveleket idegenek írták és ennél fogva az azokban előforduló magyar szók a fölismerhetetlenségig el vannak torzítva, csak hogy nem ám oklevelekben, hanem az okmánytárakban;²⁾ a mi pedig az oklevelek íróinak nemzetiségét illeti, azoknak legalább is 95%-a született magyar volt, mert mire valók volnának az ilyen, rendkívül gyakran található kifejezések a középkori oklevelek magyar szavai előtt: «*maternaliter dicitur; in nostro hungarico appellatur; in hungarica et materna lingua nuncupatur; in vulgari et materno sermone vocatur; stb.*; ha pedig az egyes határjeleket rumén, horvát, német stb. nyelveken is körül akarják írni, mindig kiteszik: «*secundum*

¹⁾ Évszámmal bíró legrégebb nyelvemlékünk a Münchener biblia 1466.

²⁾ Néhány ilyen remek példát a jegyzetekben hozok föl.

olahos; teutonice; in sclauonica lingua» stb.,¹⁾ de az ezek előtt álló magyar elnevezés mindig csak «vulgo; vulgariter». Hiszen ha nem lettek volna született magyarok, hogy tudták volna helyesen leírni az ilyen nehéz kiejtésű szokat, mint pl.: «*hidegkút, nádtó*» stb., melyeket ma sem tudunk másképen kimondani mint: *hidekkút, náttó*, pedig sem ezeket, sem a többi szokat sohasem találjuk másként írva, hanem mindig csak az akkori helyesírás tökéletes szabályai szerint, pl.: *hydegkut, nadtow* stb.; ez a helyesírás pedig — mint látni fogjuk — minden tekintetben meglepően következetes volt.

Jelen dolgozat célja bebizonyítani azt, hogy a középkori oklevelekben tömegesen található magyar szók mily megbecsülhetetlenek nyelvünk történetére, különösen pedig az összehasonlító nyelvészetre nézve,²⁾ miként mutatható ki minden egyes szónak, hangnak, képzőnek és ragnak fokozatos és következetes átalakulása és fejlődése;³⁾ ez pedig egészen természetes, mert mindezekre nemcsak évszázadonként, hanem, ha kell akár évtizedenként is összeállíthatók a bizonyítékok.

A bevezetés elején elmondottak után nem hivatkozhatunk többé azokra az 1015-iki, 1019-iki, 1024-iki, stb. idézetekre, melyekkel a Nyelvt. Szótárban és egyébütt lépten-nyomon találkozunk, hanem a magyar nyelvtörténetet 1055-tel vagyis a tihanyi apátság alapítólevelével kell kezdenünk, mert ez a legrégebbi egykorú és hiteles oklevelünk, egyszersmind nyelvemlékünk is.⁴⁾ Van benne 58 magyar szó, továbbá 9 képző és rag, melyek közül néhánynak itteni alakja többé sohasem fordul elő; néha a szóból csaknem egész mondat alakul, pl.: «*feheruuaru rea meneh hodu utu rea*» = Fejérvárra menő hadútra; mindezeket a későbbi századokból vett példák tüzetesen megmagyarázzák és megvilágítják.

¹⁾ Mindezekre az egyes szóknál elegendő bizonyíték található.

²⁾ Ezen a téren — mint látni fogjuk — valóban bámulatos eredmény érhető el.

³⁾ Igy pl.: *holmu, holm, halm, halum, halom*; l. ezt.

⁴⁾ A Sz. Benedekrend pannouhalmi levéltárában Tihany fasc. 1. nr. 1. jelzet alatt. — Egyetlen igen rossz kiadása: Fejér Codex Dipl. I. 388—394 l. Valóban érdemes néhány példát fölhozni arra nézve, hogy mennyire silányak és bosszantók, sőt néha nevetségesek ezek az okmánykiadások: *nuéize* e h. *nueteze* (vejsze), *kukurea* e h. *bukurea* (bokorra), *meneh* e h. *meneh* (menő), *ruuozticu* e h. *ruuoz licu* (ravaszlyuk) stb. L. itt.

A tihanyi apátság 1055-iki alapítólevelében levő 58 magyar szó betűrendben.

Arok. — Exhinc usque ad angulum *aruk.* — Inde *aruk tue* que uallis usque ad kangrez uiam extenditur. — Exinde ad magnam uiam que ducit ad *aruk tue.* — Indeque ad *aruk fee.* — Posthec ad *aruk* que ducitur usque ad baluuan.

1095. Incipit per munimentum quod uulgo dicitur *aruk.* — Ph. 15/Oo. — 1193. Inde ad *huce arc.* O. L. D. 27. — 1234. Per uias uadit ad *Aruch.* Ph. 32/A. — 1283 (1309) Prima meta incipit in *Arukthetheu* O. L. D. 1168. — 1339. Iuxta quoddam fossatum wigo *Hozyuaruk* uocatum. O. L. D. 3222. — 1413. In medio ipsius fossati seu dorso wlgariter *Arokhath* uocato. O. L. D. 28778. — 1462. Quandam metam *sarcana-rokya* uocatam. O. L. D. 15742.

Török eredetű szó: *arik, aruk, jaruk*; az utolsó szótag *u-ja* még ma is megvan a lengy., or., szerb *jaruga*-ban bővebben; Mikl. Etym. W., Daničić Rječnik.

Aszó. — Hinc ad *fizeg azaa.* — Postea *noqu azah feherea.*

1095. Ad caput uallis que uulgo dicitur *Qumlouozou.**) Ph. 15/Oo. — 1236. Protenditur ad uallem que *feneozov* nuncupatur. O. L. D. 212. — 1265. In caput cuiusdam uallis que wigo *azow* dicitur M. — 1338. In qua ualle *Azow* uocata. A. 2. — 1420. Vnam magnam uallem quam ipse magister Johannes *Wyzesazow* uocari dixisset. O. L. D. 10923.

Az *aszni* igéből származik, épen úgy, mint az *aszú, asszú* mellék-név is. A Tsz. mint élő szót ismeri. Az *aszó* helyett gyakran *aszúvölgy* — de sohasem *aszóvölgy* — olvasható: 1320 (1325). Quandam uallem *Azy-wuelgh* uocatam. O. L. D. 2018. — 1377. Ad vnam uallem wlgariter *Azyuwelg* uocatam. O. L. D. 6397.

Bálvány. — Habet initium . . . *baluuaana.* — Posthec ad *aruk* que ducitur usque ad *baluuan.*

1109. De inde uadit ad monticulos et ibi stat meta lapidea que *batuan* uocatur. O. L. D. 11. — 1233. Procedit ad quandam aquam cum nomine *Baluuanus.* M. Kisfaludy. — 1265. Dehinc uenit ad *Balwankeu* et ibi sunt quatuor mete. O. L. D. 596. — 1381 (1416). Procedendo ad curiam Stephani dicti Merthym ibique pro meta statuam porte wigo *Kapubalwany* uocatam assignassent. M. — 1454. Tres metas reperissent quarum vna a parte orientali *Balwankeu* uocata O. L. D. 14818. — Szláv eredetű szó.

Berkenye. — Deinde ultra *fizeg* ad *brokinarea.*

*) Wenzel Árp. Új Okm. I, 31. «Qumloulou».

1252. Venit ad arborem *Berekenefa*. O. L. D. 368. — 1265. Sub una arbore que *Berekune* uocatur in hungarico. M. — 1365. Cuiusdam arboris vlgo *Bereknyefa* vocate O. L. T. Ü. 18/15.

Szláv eredetű szó; horv. szerb. *brokinja* cseh. *břekyně*. — Az érintkezés és kölcsönvétel első korszakában a szláv nyelvekből jött szók megtartották eredeti alakjukat még ha két mássalhangzón kezdődtek is: *brokinja*: *brokina*: *brat brát* (HB.), *brazda*: *brázda*: 1095. Uertitur per IIII cumulos ad longum qui uulgo dicitur *kuzeu brazda*¹⁾ Ph. 15/Oo.

Bokor. — Inde uluues megaia post *monarau bukurea*.

1095. Dirigitur ad spineum uirgultum quod dicitur *gemissen buqur*. Ph. 15/Oo. — 1255. Ibi est meta *monyerobukur*. O. L. D. 419. — 1293. Peruenit super dumos qui *Rakathya bukruk* uocantur. M. Hanvay. — 1341. Peruenit ad vnum signum *Cipkebukur*. A. 2. — 1394. Ad vnum dumum *Zylbokor* dictum. A. 5. — 1411. Ad spinetum uirgultum quod dicitur *Gymelchenbokor* Ph. 15/M. — Ismeretlen eredetű szó.

Disznó. — Alius locus qui *gisnav* dicitur hec talibus terminatur confiniis.

1266 (1297). Villam de *gesnov* uel apaty iuxta fyceg. — Ph. Ti. 1/9. — 1338. In possessionibus seu villis Marzaly *Geyznou* et Gadan. Ph. D. — 1364 (1399). Johanne filio Petri dicti Cheh Comite vlgo Greb dicto de *Gyznoyow*. O. L. D. 5277. — 1421. Ad locum similiter arundinosum *Gyznoshon* appellatum. O. L. D. 11115. — 1467. Ad quendam locum qui uocatur *Dyznoferthehel*. Lelesz Met. Bereg 21.

Török eredetű szó, csuvas nyelven: *sisna*. A mai szókezdő *d* helyett a *dió* szóban is *gy-t* találunk 1264. Venit uersus aquilonem ad arborem *Gyofa* sub qua est meta terrea. O. L. D. 33211. — 1288. Ad magnam arborem nucum que in vngarico *Marcelneygyaya* uocatur. Mon. E. Strig. II. 244. — 1372. Sub monte *Gyomal* dicta. O. L. D. 30706.

Elő. — Posthec ad *eleuui humuk* inde ad harmu ferteu.

1213. Uadit usque ad lacum qui uocatur *Eleutou*. Ph. 41/F. — 1267. Inde itur ad lacum exteriorem *Eleusar* wlgariter appeflatum. Transendo lacum posteriorem wlgariter *Mugsar* uocatum. M. Békássy. — 1360. Ad quendam vallem *Eleuueulgh* vocatam. M. — 1390. Vnacum Georgio *Eleuiarow* nominato homine Blasii de Chak vicecomitis Comitatus Themesiensis. M. Kállay. — 1489. In promontorio *Eleumal* vocato. O. L. D. 29326. — *Eleuui* = *elvi*, azaz *elői*.²⁾

Ér. — Adhuc autem est locus mortis dictus cuius incipit terminus a *sar feu eri iturea*.

¹⁾ Wenzel Árp. Új O. I, 32. «Buheubrazda».

²⁾ Semmi esetre sem azonos az «elvi» = túl szóval.

1095. Est una piscina que uulgo dicitur *tener here*. Ph. 15/Oo. — 1211. Tendit ad locum qui uocatur *Ludos Here*. Ph. Ti. 1/5. — 1291. Ad quendam meatum fluiui *Kuuesheer* dictum. O. L. D. 1332. — 1347. Quendam riuium *Bozzyaser* uocatum. O. L. D. 3920. — 1372 (1377.) Ad aliud *Er Tekereser* nominatum. O. L. D. 6027. — 1487. Territorium Nemesember felde et *Vekon eer melleke*. O. L. D. 28336.

Fa. — Exinde ad publicam uiam que protelatur usque ad *kurtuel fa*.

1135. Habent siluas pro se separatas que uocantur *Sumlu et bas-faia* quam emit Oboneg comes de Bas. Ph. 15/Kk. — 1193. Usque ad arborem *cegufa*. O. L. D. 27. — 1275. Prima enim meta incipit a parte occidentali quod uulgo dicitur *kerezthfa*. O. L. D. 896. — 1349 (1367.) Deinde peruenitur ad arborem que uocatur *xiadalfa* M. Bethlen. — 1414. Terra inculta haberetur in quadam valle penes *hatarfa* ulgo *azal* uocata. O. L. D. 27285. (Aszály : száraz l. NySz.)

Fejér. — Inde ad castelic et *feheruaru rea* meneh hodu utu rea.

1193. Warang copail *feyrhigaz* chepeil Quereki etc. (possessiones) O. L. D. 27. — 1240. In villa *Feyregghaz*. Ph. 61/8. — 1342. Prima meta incipit iuxta lacum ulgo *Feyr Rakathya* uocatum. O. L. D. 3485. — 1367. Ad quendam locum ulgariter *feyeragagumlas* uocatum. O. L. D. 33613. — 1491. Quinque modios sew metretas frugum cum modio ulgo *Feyerwariweka*. O. L. D. 19702.

Fekete. — Inde per medium aque que uocatur culun ex qua ad *fekete kumuc* (igy).

1095. In arpas Quecsa Zakan Licadi cima *feketeydi* Oba Mogurdi Scemsca. Ph. 15/Oo. — 1256. In monte *Feketew* dicto. O. L. D. 432. — 1291. Cadit ad *Feketesaar*. O. L. D. 1332. — 1323. Ad Siluas densosas que dicuntur *Fekethewerdeu*. O. L. D. 2168. — 1433. Ascendit sursum in quendam monticulum *Fekethe Morth* uocatum. M.

Fertő. — Posthec ad eleuii humuk inde ad *harmu ferteu*.

1193. In agar iuxta *fer-teu*. O. L. D. 27. — 1211. Inde egreditur ad *Ferteu* et in metis interpositis extenditur ad aliud *Ferteu*. Ph. Ti. 1/5. — 1327. Vnam piscinam *Zoochfertey* uocata. O. L. D. 2415. — 1382. Stagnum Peturdi *Fertheu* uocatum. O. L. D. 30725. — Valószínűleg a *ferteng* (volutari) igével rokon,*) mit a következő példák is igazolni látszanak: 1379. Ad vnum locum scilicet volutabrum porcorum *fertes* dictum Le. Met. Ugocsa 25. — 1545. Quendam lacum volutabrum ulgo *Ferteostho* nuncupatum. O. L. Nra. 620/28.

*) L. Budenz Ugor összehasonlító szótárában.

Fok. — Riuulus namque qui dicitur *fuk* fluens de prefato lacu.

1231. Usque ad *Buryasfuca*. O. L. D. 168. — 1257. Per paruam aquam que dicitur *fuk*. O. L. D. 456. — 1349. Transeundo ipsam piscinam per medium et uadit circa *Jaroujuk*. O. L. D. 4044. — 1399. Ad vnam aquam vlgariter *Zugofoka* vocatam. O. L. D. 8613. — 1423. Deinde vterius in margine ipsius fluiui eundo peruenissent ad quendam meatum aque vlgro *Halowfokeley* vocatum. Lelesz Met. Ung. 1. — 1489. Quendam Rywlum suum in vlgari et materno sermone *fok* vocatum. O. L. D. 19516.

Fő. — Incipit terminus a *sar feu* eri iturea. — Ac postea *noqu azah feherea*. — Indeque ad *aruk fee*.

1095. Per arundinetum ad caput montis qui vulgo dicitur *see sec fehe*. Ph. 15/Oo. — 1109. Item sanctus rex dedit portum et naulum *Scigetjev* uocatum. O. L. D. 11. 1193. Prima meta incipit a *cutfev*. O. L. D. 27. — 1273. Peruenit in quadam via ad *Gudurfew*. O. L. D. 841. — 1339. In superiori capite seu ortu aque calide quendam vacuum fundum molendinij *hewuyzfev* vlgariter nuncupatum. O. L. D. 3276. — 1399 (1406). Supra fontem *Egresfeye* vocatum. A. 6. — 1474. Quendam locum lutosum *Zeekfew* nominatum. O. L. D. 28863.

Fövényses. — Ex qua ad fekete kumuc hinc enim ad *fuegnes humuc*.

1193. In *fuenes* ad VI (aratra). O. L. D. 27. — 1223. Inde ad *Fuenes* et ibi extra nemus habet metas. Ph. 1/Z. — 1328. Peruenit ad *fuenesuth* vocatam saliendo ipsam viam. O. L. D. 2487. — 1430. Ultra quandam aquam *Fewenyessrew* nominatam. Lel. Me. Szabolcs 27. — Példák a tőszóra: 1340 (1389). Transit ad medium danubii ad quendam zaton vlgariter *veyteh fuuenye* nominatum. O. L. D. 3331. — 1363. Duo (iugera) in loco *Fuenwerem*. M.

Füzegy. — Iuxta *fizeg* munorau kereku. — Hinc ad *fizeg azaa* deinde ultra *fyzeg* ad brokinarea.

1095. Inde ultra agros cadit ad portum *Fizeg*. Ph. 15/Oo. — 1193. Prima meta incipit ab aqua *fuzeg*. O. L. D. 27. — 1329 (1358). Circa fluuium *Fuzeg*. O. L. D. 2532. — 1519. A parte aque *Fyzegh*. M. Kisfaludy. — Példák a tőszóra: 1252. Ibi est salix que uocatur *Surkfiz*. O. L. D. 369. — 1386. Arborem silicis vlgro *fyzfa*. O. L. D. 7182.

Had. — Inde ad castelic et feheruuaru rea meneh *hodu utu rea*.

1211. Post hec uenit ad magnam uiam que dicitur *Hoduth*. Ph. Ti. 1/5. — 1251. Usque ad locum qui uocatur *Hodut*. Ph. Ti. 1/8. — 1345. Iuxta vyam publicam *hoduth* vocatam. O. L. D. 3779. — 1417. Peruenissent ad viam publicam *Haduth* vocatam Ph. Ti. 1/32. — Egyéb össze-

tételekben : 1237. *Hodnagio* castri Symigiensis. Ph. 34/Q. — 1347. Comiti Erdew dicto *Hodnogh* Syculo O. L. D. 29679. — 1477. Laureneium *Hadnagh*. O. L. D. 17953. — Ugor eredetű szó : vog. *Xont*.

Halom. — Indequē ad aruk fee post ad *luazu holma*. — Hinc usque ad zakadat ac deinde ad *serne holma*. — A -d helynévképzővel : Inde ad *holmodi rea* postea gnir uuege *holmodia rea*.

1193. Inde ad *cenholm*. O. L. D. 27. — 1221. Bissenos de *Nogholm*. Ph. 4/B. — 1313. Ad unum montem *Hygysholm* uocatum. O. L. D. 1827. — 1374. Super vno monticulo quod wigo diceretur *halm*. O. L. D. 6241. — 1416. Ad vnum monticulum *Hatarushalum* uocatum. A. 7. — 1472. In quodam colle *papastahalom* vocato. O. L. D. 17341. — Példa a *holmod*-ra : 1231. Ad septemtrionem uersus *Holmod*. O. L. D. 168. — Szláv eredetű szó : or. *cholm* stb.

Három. — Inde ad *harmu ferteu* postea ad ruuoz lieu indeque ad *harmu hig*.

1291. Ad tres montes *Harumheg* nominatos. Mon. E. Str. II. 280. — 1336. Arbor parua tulfā *harumikru*. O. L. D. 2982. — 1355. Peruenissent ad quasdam tres foueas *Harumkuth* uocatas. O. L. D. 4503. 1415. Tres possessiones volahales *Harumfylđ* nuncupatas. M. — 1521. Proceđit ad quoddam triuuium aquarum *Haromagħ* nominatum. O. L. D. 23504.

Hegy. — Postea ad ruuoz lieu indeque ad *harmu hig*.

1095. Inde ad culmen uadit quod uocatur *chigisti* (hegyesd). Ph. 15/Oo. — 1193. Inde ad *cueshyg*. O. L. D. 27. — 1256. Deinde ascendit ad unum Berch qui uulgo *eregeteuhyg* uocatur. Ph. 10 G. — 1338. Vsque locum *Dubueruhyg* uocatum. A. 2. — 1357. Usque montem *Kyratal-lohyg* denominatum. Ph. 17/Dd. — 1407. Ad montem wlgariter *ku-nywkhēgh* slauonicum uero loketh uocatum. O. L. D. 9363 (*loket* = könyök). — 1487. Ex opposito cuiusdam alterius montis altioris Dalwlchorre alias *Warywhegye* uocati. O. L. D. 37066 (rum. *deal* = domb, *hegy*; *cioară* = varjú).

Hely. — Alius locus *kert hel* nomine ad fenum utilis. — Posthec *petre zenaia hel rea*. — Inde uero ad *oluphelrea*.

1231. Locus specialis quod uulgo dicitur *Wduorhel*. M. Kisfaludy. — 1263. Uillam *Sceredahel*. Ph. 36/T. — 1299. Quoddam forum *Cheturtekhel* uocatum. O. L. D. 1550. — 1360. Prohibuissent de quodam loco *Vizalohely* siue Machar uocato. M. — 1413. Venissent ad alium Bercz wlgō *Regytoronhel* uocatum. M. Motesiczky. — 1482. Mediam Curiam *Birosaghele* uocatam. M. Forgách.

Homok. — Posthec ad *eleuui humuk*. — Posthec ad *babu humca*. — Ex qua ad *fekete kumuc* (így) hinc enim ad *fuegnes humuc* postea ad *cues humuc*.

1095. Uertitur ad sabulosum munimentum qui uulgo dicitur *humach aruk*. — 15/Oo. — 1269. In terra wlgariter *humuk* dicta. O. L. D. 676. — 1329. Super eundem sabulum quod wlgariter dicitur *homok*. A. 2. — 1377. Ad metam *homokhatar* dictam. O. L. D. 6418. — 1408. In loco *Vapashomok* dicto. Lel. Met. Szabolcs 61. — Török eredetű szó: *kumach, kumak, kum*.

Horh. — Inde uero ad *hurhu* hinc usque ad aliam uiam.

1095. Terminatur ab occidente ad caput uoraginis quod dicitur *churchufeu*. Ph. 15/Oo. — 1234. Ad caput uoraginis quod dicitur *Churhufeu*. Ph. 32/A. — 1268. Deinde uadit ad locum *Wertishurh* uocatum. M. — 1346. In loco qui dicitur *Hurhtetew*. O. L. D. 3838. — 1397. Fossum *Jaksahorha* uocatum. O. L. D. 8226.

Ma is élő szó: *horh, horhó, horog* = mély hegyi út, két hegyoldal közötti szoros út, szakadékos hegyoldalba vajúdott (vízmosta) meredek út. Tsz. Valószínűleg ugyanazon tőből származik, melyből a *horol, hornyol* ige és a *horlás* főnév. (BesztsSz. 321 és 757 SchlSz. 820 és 1319).

Kerek. — Talibus terminatur confiniis iuxta fizeg *munorau kereku*. — Hinc usque ad aliam uiam que ducitur iterum ad *monarau kereku*.

1193. Meta intrat in siluam et uadit usque ad *raquatiaquerec*. O. L. D. 27. — 1266. Inde uadit usque *Sunkerek* ad quendam lucum. O. L. D. 669. — 1326. Prope quasdam arbores ilicis *Kereek* dictas M. Kapy. — 1337. Venit ad quendam siluam vlni *Zytkerek* uocatum. M. Kállay. — 1334. Uenit ad fructus arborum *Kukynzyhwakerek* dictum. O. L. D. 31224. — A *kerek* vagy *kerék* szó igen gyakran az összetétel első részét képezi az ilyen erdő- vagy cserje-elnevezésekben: 1338. Circa quoddam aliud virgultum *Kerekerdew* uocatum. O. L. D. 3662. — 1425. Penes quendam locum viminosum *Kerekrakathya* uocatum. Lel. Met. Szatmár 8. — Néha a teljesen megfelelő szláv eredetű *korong* szóval is találkozunk: *) 1274 (1338). Quendam rubum densatum wlgó *Korongh* uocatum. O. L. D. 882. — 1507. Ad quendam locum circa scilicet quoddam spinetum vbi predicti actores locum eundem *Feskekorongya* appellationem. O. L. D. 32068.

Kert. — Alius locus *kert hel* nomine ad fenum utilis.

1275 (1281). Ad quoddam pomerium wlgó *Wegkerth* uocatum. O. L. D. 1091. — 1297. Magnum pomerium *Noygkert* dictum. M. Justh. — 1367. Quendam vineam in territorio ville Nyul in loco wlgariter *Feelkerth* uocato. Ph. ol. 29. — 1481. Duas particulas pratorum *Rethkerth* uocatorum O. L. D. 18467. — 1516. Fenetorum Balaheg *Zenakert*. O. L. D. 36402.

*) Igen gyakran a latin szó le sincs fordítva: 1418. Quendam siluam rotundam. O. L. D. 27003.

Köris. — Tendens usque ad magnam uiam que dirigitur in *keuris tue*.

1171. De silua *keurus* incipiens. Ph. 27/Mm. — 1211. In loco autem qui dicitur *Keurus Tuuh* est meta sub fraxino. Ph. Ti. 1/5. — 1263. De arbore fraxino que vulgariter *keurus* nuncupatur. O. L. D. 33715. — 1347. Ad duas arbores Magyal et *Keurusfa* dictas. O. L. D. 3909. — 1411. Quandam arborem *Keures* dictam. M. Kállay. — Török eredetű szó: *kavris*.

Körtvély. — Exinde ad publicam uiam que protelatur usque ad *kurtuel fa*.

1252. Inde procedit ad arborem que uulgo dicitur *Curtuelja*. O. L. D. 33710. — 1291. Penes quandam arborem piri nomine *keth agow kurthuely*. O. L. D. 1332. — 1358. Inde venissent ad multitudinem lapidum vbi quandam arborem piri *kuben allo kurtuel* pro meta reperissent. Ph. Ti. 1/17. — 1368. Vnam magnam arborem piri siluestris *farkasakazthocurtuel* nominatum. O. L. D. 5696. — 1435. Ad arborem piri *kykellewkerthwel* dictam. O. L. D. 30434.

Török eredetű szó: *kertme* (Kún cod); megjegyzendő, hogy a ma kizárólagosan használt *körte* alak XIX. sz. előtt sohasem fordul elő, tehát csakis újkori rövidülés.

Köves. — Inter zilu kut et *kues kut*. — Postea ad *cues humuc*. — Postea ad *cuest*.

1193. Inde ad *quesarc*. O. L. D. 27. — 1211. Ad monticulum qui uocatur *Cuest*. Ph. Ti. 1/5. — 1312. Duo iugera in *Kuestetev*. O. L. D. 1806. — 1362. Ad quandam locum vbi *Keveshomlok* nominatur. O. L. D. 28913. — 1427. Ad finem cuiusdam montis videlicet ad locum *kuesor* dictum. O. L. D. 28800. — Példák a tószóra: 1193. De prato transit usque ad *hygiskeu*. O. L. D. 27. — 1291. Uadit ad lapidem *Jegyku* dictum quem pro signo mete diuisissent. O. L. D. 1332. — 1335. Sunt preterea quatuor lapides viciniore ad Monasterium qui vulgariter hiis uocabulis nuncupantur *hygeskw kertuskw feerkw Oduoskw*. Ph. 14/A.

Kút. — Inter zilu cut et *kues kut*. — Hinc *ohut cutarea*. — Exinde *mortis uasara kuta rea*.

1184. Uilla que vulgo *vreuta* dicitur, Ph. Ti. 1/4. — 1214. Iuxta quandam fossam que uocatur *Aldoukut*. Ph. 41/F. — 1296. Quendam fontem *Hydegkuth* uocatum. O. L. D. 1456. — 1359. Iuxta quandam fontem aque *Bolgowkuth* uocatum. Ph. 68/X. — 1437. Peruenissent ad quandam puteum fluentem in quo quidam Cubulus ligneus positus fuisset quem prefatus Johannes *Kwbelkuth* esse dixisset. O. L. D. 13035.

Leány. — Tendit usque ad *lean siher*.

1193. Inde ad *leajn Sewer*. O. L. D. 27. — 1265. Super metam lapideam *Leanhatar* uocaam. O. L. D. 595. — 1353. Nicolai dicti Aykas de

Leansuka. M. — 1387. Ad possessionem eorum *Lyanwar* vocatam. Lel. Ac. 17/1. — 1424. Particulam Silue *Leanchere* vocatam. Lel. Met. Szabolcs 39.

Lovász. — Indequ ad aruk fee post ad *luazu holma*.

1193. Inde ad *Loaz hyg*. O. L. D. 27. — 1236. De Agasonibus domini Regis de villa *Lowaz*. Mon. E. Strig. I. 315. — 1353. Jacobi *Luaz*. Ph. Ti. 1/16 — 1461. Cum duobus familiaribus wlgo *louaz* dictis. M. Kállay. Példák a tőszóra: 1193. Inte ad *lovacol*. O. L. D. 27. — 1297. In terra *Luoul*. M. Justh. — 1408. Ad agrum *Lwmezee* dictum. O. L. D. 28773.

Lyyuk. — Inde ad harmu ferteu postea ad *ruuoz licu*.

1211. Inde flectitur metis interpositis ad *Ruozlicou*. Ph. Ti. 1/5. — 1269. Uadit ad locum qui *livkeurim* dicitur. O. L. D. 679. — 1339. Nemus *Hodlyukbereke* dictum. Le. Me Szathmár. 30. — 1357. A quodam loco Silue prenotate *Machkalyuk* vocato. Ph. 17/Dd. — 1391. Penes vnam foueam *Rauazlyuk* vocatam. O. L. D. 28934. — 1430. Ad locum qui vocatur *Borzlyuk*. Lel. Met. Szabolcs. 27.

Megye. — Inde *uluues megaia* post monarau bukurea.

1247. Per quasdam sagaces wlgo *mege* nominatas. A. 1. — 1281. Per quendam limitem qui uulgariter *mege* uocatur. O. L. D. 1099 — 1379. Ad quendam gadem wlgo *megye* appellatam. O. L. D. 6617. — 1430. Per vnum terminum wlgo *mesde* alio nomine *mege* vocatum. O. L. D. 12298.

Szláv eredetű szó: *medja, meja*; mint láthatjuk az *a*-val végződő szók eleinte nem egészen alkalmazkodtak a magyar nyelv szelleméhez, hanem a magashangzók mellett a mélyhangok is megfértek a szó végén, pl.: *szerencsa* NySz., *cseresnya*: 1268. Venit ad arborem *Cheresna*. O. L. D. 647.

Menő. — Inde ad castelic et *feheruaru rea meneh hodu utu rea*.

1337. Quendam alveum vulgo *Vyzzameneupatak* vocatum. Sztáray O. I. 130. — 1338. Quedam semita *Zenthivanra menu golugwth* vocata. Zalamegyei O. I. 339. — 1401. Inter duas vias quarum vna *Chabarameneuth* et alia *ywanfelderemeneuth* appellarentur. O. L. D. 8650. — 1412. Vnum (jugerum) in Chychykfelde cum fine in *Alfalurameneben* et similiter vnum vltra Homorow. M. — 1415. Quemdam riuulum *Zykorameneupathak* vocatum pertranseundo. Zichy. O. VI. 352. — 1512. Alterum in loco *Rakosra Menebe*. M.

Mező. — Hinc uero ad caput petre posthec ad *bagat mezee*.

1206. Peruenit usque locum nomine *culnamezei*. O. L. D. 45. — 1256. Tendit per planiciem regis *Kyralmezey* dictam. O. L. D. 438. — 1341. Vadit ad vnam metam terream vbi terra vocatur *Woryoumezeuforka*. O. L. D. 3402. — 1379. Abhinc vterius ad vnum paruum campum *Tyuiszesmezeu* vocatum. M. Mednyánszky. — 1423. Terram *Edeskwthuelmezei* vocatam. M.

Monyoró. — Talibus terminatur confiniis iuxta fizeg *munorau kereku* inde uluues *megaia* post *monarau bukurea*. — Usque ad aliam uiam que ducitur iterum ad *monarau kereku*.

1193. Inde ad *Moinnerrov kerek*. O. L. D. 27. — 1234 (1243). Descendit per uallem ad *munurous potok*. O. L. D. 198. — 1267. Uenit ad duas arbores uidelicet *tulfa* et *monorofa*. O. L. D. 32836. — 1330. Rubum auellanarum ulgo *Monyorobukur* vocatarum. O. L. D. 2639. — 1378. Ad quendam dumum ulgo *Monyorobokor* dictum. O. L. D. 6506.

Török eredetű szó: *mañir*, *mañer* = steppenlauch;*) ez az értelme a magyarban is megvan: filipendula = *feldimonaro* (Schl. Sz. 892. Beszt Sz. 356); megjegyzendő, hogy a mai *mogyoró* alak 1580-ig sohasem fordul elő.

Nagy. — Exinde mortis uasarakuta rea ac postea *nogu azah feherea*.

1221. Bissenos de *Nogholm*. Ph. 4/B. — 1265. Ad magnum portum ulgariter *Sven Nogrevy* appellatum. O. L. D. 582. — 1346. Paulus *Noghlabu* dictus. O. L. D. 3837. — 1391. Ad caudam cuiusdam montis excelsi ulgo *Noghegfark* vocatam. O. L. D. 31113. — 1424. Ladislao *Nagzayw*. Lel. A 44/58.

Nyir-(fa). — Inde ad holmodi rea postea *gnir uuege holmodia rea*.

1219 (1276). Ascendit ad radicem montis qui *Nyr* dicitur. Mon. E. Strig. I. 223. — 1252. Uenit ad arborem que dicitur *Nyrfa*. O. L. D. 369. — 1298. Tres arbores vna *nirfa* et due *licis*. A. 1. — 1336. Vadit ad arborem *Nyrfa* nomine. O. L. D. 2982.

Ó. — Incipit terminus a sar feu eri iturea hinc *ohut cuta rea* (ó-út kútjára).

1255 (1261). Protenditur ad inferiorem partem illius loci qui *Ouwar* nominatur. O. L. D. 518. — 1347. Iuxta antiquum portum ulgariter *Orew* vocatum. M. — 1377. In terra *Otelek*. O. L. D. 6419. — 1437. Quendam antiquum Cursum aque *Tapolchavyze Oer*. Ph. 64/H. — 1479. Quendam antiquam viam *ovth* vocatam. M. — 1542. Quendam via antiqua in ulgari *Ohwht* vocata. M.

Ölyves. — Inde *uluues megaia* post *monarau bukurea*.

1211. In uilla *Kecu* isti sunt exequiales *Wnocu Wlues* Somorou *Numuogi* etc. Ph. Ti. 1/5. — 1240. In villa *Wlues*. Ph. 61/8. — 1270. Cadit ad riuum *vluespotok*. O. L. D. 705. — 1449. Pedium *Ewlywes*. M. Példa a tószóra: 1507. Accipitrem ulgariter *Elyew*. Lel. Ac. 115/22.

*) Lásd Munkácsi B. értekezését. NyK. 21:122.

Ravasz. — Inde ad harmu ferteu postea ad *ruvoz licu*.

1135. Aratorum autem nomina sunt hec Gouc Reguta *Ruo*z Sarc. Ph. 15/Kk. — 1222. Terram de *Rvozd*. Ph. 6/Q. — 1272. In montem *Rowozmal* dictum. O. L. D. 921. — 1346. Ad terram siue locum qui antiqutis *Rouozlyk* vocabatur. O. L. D. 3839. — 1396. Foueas wlpinas wlgó *Rauazluk* vocatas. O. L. D. 8152. — 1532. Vnam subam subductam cum *rawazmal*. O. L. N. 49. — A mai róka szó csak a XVI. sz. második felében szorította ki a régi alakot.

Sár. — Incipit terminus a *sar feu eri iturea*. — Posthec ad *gunusara* hinc usque ad zakadat.

1193. Usque ad predictam aquam *sar*. O. L. D. 27. — 1223. Inde ad *Sartuu* ibi sunt quatuor mete. Ph. 1/Z. — 1279. Ad paludem *uegsar* uocatum. O. L. D. 1401. — 1327. Ad paludem *Saar Huzyusaar* nominatam. O. L. D. 2477. — 1389. Ad lutum qui wlgariter *Hydegsaar* nuncupatur. A. 5. — 1415. Iuxta flunium *Saarvize* uocatum. O. L. D. 10317.

Ség. — Exhinc usque ad angulum *aruk* et postea usque ad *seg* ac deinde ad *ursa*.

1095. Tendit ad montem qui uulgo dicitur ... *uoas seg* de quo tendit ad fornacem calcis. Ph. 15/Oo. — 1335. Super montem *Seeg* nuncupatum. O. L. D. 2946. — 1338. Cuiusdam monticuli *Seeg* uocati. O. L. D. 31057. — 1367. Ad collem *Seegh* nuncupatam. O. L. D. 5539.

Ugor eredetű szó: vog.¹⁾ *sankv*, *sächv* = or. bugor (halom, domb. rakás); miként a föntebbi példákból világosan kitűnik, az eddig teljesen ismeretlen *seg* szó dombot jelentett; minden további félreértés kikerülése végett álljon itt a rokonhangzású, de patakot jelentő *séd* szóra is néhány példa: 1095. Trahit ad fontem qui nominatur *tuhut sedu*. Ph. 15/Oo. — 1341. Caudit ad fluuium *Hydeghsed*. O. L. D. 3808. — 1420 (1438). Iuxta meatum cuiusdam aque wlgó *Seed* uocate. O. L. D. 10921.

Str. — Tendit usque ad *lean siher*²⁾ indeque ad *aruk fee*.

1193. Inde ad *seyr kev*. O. L. D. 27. — 1252. Ibi est meta capitalis in monticulo *Ozolser* uocato. O. L. D. 369. — 1264. Uenit usque ad locum qui dicitur *paganser* Deinde uadit ad unum monti culum qui dicitur similiter *paganser*.³⁾ O. L. D. 571. — 1354. Veniet ad quoddam monticulum *Aproseer* nominatum. Lel. Met. Szabolcs. 18.—1402. Sepulchrum predicti fratres *Salamonsere* vocari assermissent. O. L. D. 1430. — 1492. Prope lapidem *Serkeu* uocatam. Ph. 50/A.

¹⁾ Munkácsi B. úr szíves közlése.

²⁾ Hasonló példa: 1095. Inde per sepulchrum puelle tenditur ad uallem in qua est fossa. Ph. 15/Oo.

³⁾ Középkori okleveleinkben igen gyakran találhatjuk: 1208. Usque ad metam inter sepulcra paganorum. O. L. D. 54. — 1336. Ubi eciam antiqutis fuerint sepulchra paganorum. O. L. D. 3007.

Ugor eredetű szó: cser. *šigér, šigar, šügár*: sír, sepulcrum; a fon-
tebbi *siher* alak tehát csaknem teljesen megegyezik ezekkel.

Som. — Terciam partem forensis tributi de *sumig.*

1135. Habent siluas pro se separatas que uocantur *Sumlu* et bas
faja. Ph. 15/Kk. — 1171. Protelatur sub monte *Sumug.* Ph. 27/Mm. —
1236. Inde protenditur et uadit ad *Sumkerek.* M. — 1347. Arbor *Sumfa*
dicta. O. L. D. 3909. — 1351. Quidam rubus *sumbukur* vocatus. O. L. D.
4197. — 1410. Siluas magnas *Somos* et *Halagus* vocatas. O. L. D. 9661.
A gy képzőről l. Ragok és képzők.

Szád. — Duabus continetur uis quarum una uocatur *ziget*
zadu altera magna.

1095. Per latera montis usque ad introitum fagorum qui uulgo di-
citur *bik zadu.**) Ph. 15/Oo. — 1236. Uadit crebris metis terreis et arbo-
reis per ligot ad *Narxad.* M. — 1299. (1360). Iungit quendam locum *Nag-*
patakzada uocatum. O. L. D. 1553. — 1347. Usque ad *Chabazurdukazada*
uocatam. O. L. D. 3909. — 1369. Inter lapides *Zaadkeu* et *Mezkeu.*
O. L. D. 31105. — 1436. In quadam captura piscium *Thozad* uocata. Lel.
Bercs. 6/4. — 1493. Veniret ad locum *Kerekerxad* nominatum. Le. Met.
Zemplén 70.

Szakadat. — Hic extendit usque ad *zakadat.* — Posthec
ad gunusara hinc usque ad *zakadat.*

1211. Usque ad locum qui uocatur *Zacadat.* Ph. Ti. 1/5. — 1275.
Ad fluuium *Zacadat* uocatum. O. L. D. 908. — 1284. Iuxta quoddam
Nemus aquosum *Sakadath* uocatum. O. L. D. 1176. — 1379. Penes vnam
viam *Zakadath* uocatam. M. Mednyászky. — Példák a rokon szókra:
1389. Vna rippa *Kewzakadas* uocata. Lel. Mat. Márm. 13. — 1314. Sub
or vnus parui Berch *Zakaduth* uocato. O. L. D. 28715. (*or* = *orr*; *zaka-*
duth = *szakadott*). — 1511. Quedam stagna seu lacus wlgariter *Holthdwna*
alio nomine *Dwnzakadekya.* O. L. D. 22137.

Szarm. — Rursus est locus pertinens ad prefatam eccle-
siam qui incipit ab eodem lacu bolatin cuius est uocabulum *koku*
zarma tendens usque ad magnam uiam que dirigitur in keuris tue.

1211. Est locus qui dicitur *Choc zorma* et ibi est meta regis Andree.
Ph. Ti. 1/5. — 1222. Inde uadit in *Sceneteu zorma.* O. L. D. 103. —
1229. Duo molendina ecclesie daret uduornicis Regis unum quod erat
super *Dunazorma.* Ph. 5/Gg. — 1252. Versus aquilonem ascendit ad *Ine-*
zorma hinc vadit cum metis continuis ad *Zadurzorma.* O. L. D. 369. —
1297. Incipit a loco et possessione *Zymzorma* uocata. M. Justh. — 1347.
A quodam portu seu transitu *Zwaykzorm* uocato. O. L. D. 3934.

*) Wenzel Árp. Új Okmt. I, 33. «Bilezadu»

A szónak helyés kiejtése ismeretlen, de értelme és eredete is homályos, csupán a legutóbbi adat nyújt némi fölvilágosítást arra nézve, hogy valami «rév» félét jelenthetett; a többi példák tanúsága szerint is mindig folyóknál és tavaknál, szóval vizeknél említetik.

Széna. — Posthec *petre zenaia hel rea.*

1299. Chege de Kach *scenaya.* Mon. E. Strig. II. 475. — 1326 (1335). Vsque viam *Scenahurdout* vocatam. O. L. D. 2515. — 1356. Feni seu prati *Hothuanusystapaszygeth zenaya.* Zalamegyei O. I. 569. — 1429. A quadam fonte scaturiente in valle *Zenauapaya.* Ph. Ti. 18/1. — 1460. Singulam vnam extensionem brachiorum feni vlgariter *egeg wl zenath* extorsissent. O. L. D. 31755. — Szláv eredetű szó: *sjeno.*

Sziget. — Duabus continetur uis quorum una uocatur *ziget zadu* altera magna.

1225. Tres insulas quavis modicas *Mogorsciget Beseneusciget Nas-sciget.* O. L. D. 119. — 1252. Inde vadit ad *Zyguethaga.* O. L. D. 369. — 1321. Insula maternaliter *Chakan Zygete* uocata. O. L. D. 2067. — 1348. Procedendo in acie insule *Nogzygethor* uocata. M. — 1436. Insula magna *Bende elethualozygeth* appellata. O. L. D. 12907.

Szil. — Inter *zilu kut* et *kues kut.*

1211. Sub arboribus vlgariter *silfa* uocatis. Ph. 37/I. — 1225. Prima igitur ipsarum meta incipit uersus aquilonem a *silfa.* O. L. D. 119. — 1347. Subtus arborem orni *Zyl* uocate. O. L. D. 3927. — 1429. Vsque quandam arborem ulmi vlggo *Zylfa* dictam. Ph. Ti. 18/1.

Tó. — Addidit eciam lacum *segisto.*

1135. Circumdatur autem terra illa palude que uocatur *urtou* habens fenem et piscacionem. Ph. 15/Kk. — 1211. Uersus occidentem ad *veyrmar thouua.* Ph. Ti. 1/5. — 1225. Cum tribus piscinis quorum nomina sunt hec *Terem alia tohu Cuiseb cerecto Homus tohu.* O. L. D. 119. — 1355. Transeundo quendam lacum *Gekentou* nuncupatum. O. L. D. 17634. — 1389. Ad lacum *Tyztatow* uocatum. Lelesz. Ac. 18/12. — 1467. Decurrensque ad lacum *Remethek thawa* tendens directe ad Cherethyefok. Lel. Ac. 78/1. — Ugor eredetű szó: *to, tuv, toj* stb.

Tó. — Tendens usque ad magnam uiam que dirigitur in *keuris tue.* — Inde *aruk tue* que uallis usque ad kangrez uiam extenditur. — Exinde ad magnam uiam que ducit ad *aruk tue.*

1194. Ex inde procedit ad *aructeu* et ibi est meta. O. L. D. 33. — 1211. Usque ad locum qui uocatur *Zolocostueh.* Ph. Ti. 1/5. — 1285. Inde procedit uersus orientem ad *Keuruspotokatewym.* M. Soós. — 1359. Primo inceperunt in fluuio Topol vbi alter fluuius *Rednek* uocatus caderet in ipsum fluuium Topol in loco uidelicet *Rednektu* appellato. M. Kapy. — 1484. Penes *Holththyzateve* et vsque Ticiam corporalem [a derék Tiszáig] metaliter eundo. M. Ibrányi.

Út. — Hinc *ohut cutarea.* — Inde ad castelic et feheruuaru rea meneh *hodu utu rea.*

1095. Uadit ad aliam uiam que dicitur *qupisuta.* Ph. 15/Oo. — 1253. Inde descendit in quandam uiam in formam crucis factam que uulgo *Keruzt vth* dicitur M. Forgách. — 1320. Venit ad vnum locum *Petegyabuguta* dictum. O. L. D. 1990. — 1378. Peruenissent ad quandam magnam uiam *Borhordouth* nominatam. O. L. D. 6871. — 1467. Ad uiam que vocaretur *Therhes vth.* Lel. Met. Bereg 21

Vár. — Inde ad castelic et *feheruuaru rea meneh hodu utu rea.*

1095. Duodecimum predium quod dedit andreas episcopus in *felduuar.* Ph. 15/Oo. — 1193. Inde ad monticulum qui uocatur *war.* O. L. D. 27. — 1283. In quodam castello *Swynuar* nuncupato. O. L. D. 1142. — 1363 (1371). Ad vnum locum *Teglauar* uocatum wlgariter, secundum uero Olachos Charamida nominatum. O. L. D. 5782 (rum. *cărămidă*: tégla) — 1430. Castrum nostrum *Zenthlaslowara* uocatum ex opposito dicti Castri Galamboez. O. L. D. 12220

Vásár. — Postea gnir ueege holmodia rea exinde *mortis uasara kuta rea.*

1137. Duobus mancipiis Tecula cum tribus filiis et *Wasard* cum uxore et duobus filiis. Ph. 13/L. — 1214. Proceedit ad aliam uillam que uocatur *Wasard.* O. L. D. 69. — 1270. Villa *Mortunwasara.* O. L. D. 746. — 1274. Cuiusdam terre Reginalis *Wasarfoha* uocate. M. Forgách. — 1321. In foro *Keedwasara* uocato. Zichy O. I. 196. — 1420. Ad quandam uiam magnam quam *Wasarwth* uocari dixissent. O. L. D. 10923. — 1486. In Ciuitate pesthiensi in uico *Buzawasar.* O. L. D. 19161.

Vég. — Inde ad holmodi rea postea gnir *ueege holmodia rea.*

1193. Inde ad aquam *vegag.* O. L. D. 27. — 1275. Incipit a parte orientali in palude *vegsar.* O. L. D. 927. — 1351. Vineam suam in monte *faluuege* uocato. Hazai O. III. 162. — 1467. Vbi a monte *Erkedhege vegen* caderet ad fluuium. Le. Me. Bereg. 21. — 1512. Plateam autem *Magyarwegh.* Plateam uero *Zaazweg.* O. L. D. 24869.

Vejsz. — Inter *feku*¹⁾ *ueieze* et uiam que ducit ad portum siue in piscacionibus seu in arundinetis eidem ecclesie adpendent. Est alius locus in eodem bolatin inter *putu uueieze* et *knez* ad sanctam pertinens ecclesiam cum suis piscacionibus et arundinetis.

1095. Ad exitum riuli quod dicitur *ueieztue.*²⁾ Ph. 15/Oo. — 1240.

¹⁾ Igen nehezen olvasható, talán seku.

²⁾ Wenzel Árp. Új Okmt. I, 32. «Vecehtue».

In IIII-or locis locum congruentem piscacioni qui wlgó *Weyz* appellatur. Ph. 61/8. — 1283. Duos lacos piscine *Sceleueyze* et *Benedukueyze* uocatas. O. L. D. 1157. — 1357. In fluuio Sytua clausuram piscature scilicet *Weyz* uocatam figere consueuerunt. M. — 1455. Triginta octo clausuras wlgariter *Weyz* dictas. Lel. Ac. 66/41.

Vannak az oklevélben olyan személy- és helynevek, melyeknek a magyar nyelvben semmi értelmük sincs, de azért a hangok fejlődésének szempontjából mégis figyelemre méltók. Ezek betűrendben a következők: *babu*¹⁾ = Báb; *balatin* és kétszer *bolatin* = Balaton; *bagat*²⁾ = Bagát; *culun* = Kolon; *ecli* = Ekli; *fortudi* = Fadd; *gamas* = Gamás; *knez* = Kenese; *koku* = Kak; *mortis* (kétszer) = Martos);³⁾ *olup* = Alap; ⁴⁾ *putu* = Pot; ⁵⁾ *segis* = Segős, vagy *d* képzővel Segösd; *telena* = Tolna; *tichon* = Tihany; *turku* = Török, Törek; *ursa* = Örs.

Megfejtetlen szók: *asauuagi* (semmi esetre sem aszóág, mert ez az alak soha sem fordul elő, hanem mindig csak aszúág; egyéb-iránt az *uu* jelen oklevélben kivétel nélkül *v-t* jelent, tehát könnyen meglehet, hogy a kérdéses szó ásovány, melynek értelme ásovány volna, de erre még nem lévén bizonyítékom, csak föltételesen merem állítani); *caztelic* és *kasztelic*, *feku*, *fidemsi*, *gunu*, *huluoodi* (kétszer), *itu*, *iohtucou*, *kangrez*, *lopdi* (talán lápod), *lupa*, *opoudi*, *petra*, *petre* (kétszer), *serne*.

Betűk és hangok.

A mássalhangzók közül a következők: *b, d, f, g, l, m, n, p, r, s, t* és *z* mindig úgy vannak írva, mint ma; a többiekre nézve megjegyzendő: *gy = g* pl. *füzegy = fizeg*, *megyéje = megaia*; — *h = h*, csupán egyetlen esetben = *ch*, t. i. *tihany = tichon*; a mi a *ch*-val való írását illeti, általános szabályt nem állíthatunk föl, mert igen ritkán található: *churchu* = horh, *chigisti* = hegyesd (az idézeteket lásd fentebb a horh és hegy szóknál), továbbá: 1095. Pastores Zolnic *Chozug*. Ph. 15/Oo — 1270 (1311). Vsque ad vnum montem circa dictam aquam qui vocatur *Mezechtelen hig* ascendendo. M. Görgey. — 1285. *Lopuch* = lapuh, lapu lásd az o — a

¹⁾ 1211. De inde ad sabulum Bab. Ph. Ti. 1/5.

²⁾ Igen gyakori személynév.

³⁾ 1358. Mortuus alio nomine Morton. Ph. Ti. 1/17. — Ennek a szónak tehát semmi köze a *mart* és *martos* szókhoz.

⁴⁾ Közönséges személy- és helynév.

⁵⁾ Ismeretes személynév.

hangnál; j = i, pl. megyéje = *megaia*, vejesz = *ueiez*, de kétszer *h*-val íratik: nagy aszó fejére = *nogu azah fêherea*, fejevár = *feheruuaru*; k = *k* és *c* fölváltva, pl. kút: *kut* és *cut*; — *ly* = *l*, *ny* = *n*, pl. leány = *lean*, berkenye = *brokina*, de két ízben *gn*-nel írva: fővényes = *fuegnes* és nyír(fa) = *gnir*; ez igen ritkán található, pl.: 1223. Terciam partem Danubii et piscature integraliter que *thagnâ* dicitur. Ph. 1/Z. — 1240. In predio *Digna* hec sunt nomina Jobagionum. Ph. 61/8, (*digna* = dinnye); — *sz* = *z*, csupán egyszer = *s*, t. i. gyisznó: *gisnav*; *v* = *uu* és *u*; *cz*, *cs*, *ty* és *zs* hangok nem fordulnak elő.

A magánhangzók közül: *á* = *a*, lásd az *árok bálvány, három, sár, szád, vár, vásár* szokat; *e* = *e*, *fekete, fertő, hely, kert, ölyves, mezeje*, stb.) az *ë* hang csupán egyetlen egyszer *i*, hegy = *hig*, ez másutt is igen ritkán fordul elő és akkor is csak kivételesen mint pl. egyház helyett néha *igyház*: 1251. Itur ad forum versus *feir ighaz*. Ph. Ti. 1/8. — 1256. Ascendit a *Keuzyg* in montem *Hygmog*. Ph. 10/G. (*zyg* = szeg.); — *é* = *e*, *ér, fejr, körtvély, ség, széna* stb.; *i* és *í* = *i*, *szil, sziget, nyír*; *ó* = *av, au, ah*, disznó: *gisnav*, monyovó: *munorau*, aszó: *azah*; a hosszú *ó*-nak ezek a legrégibb írásmódjai a jelen oklevélen kívül sohasem találhatók, hanem kizárólag csak *ov* vagy *ou*, pl. 1095. Aratores in Cupan Poscuba *Zastou* Ratun Seekeres Paztur Lopu tunc bokon woia di etc. Ph. 15/Oo — 1109. Dedit villam *Zamtov*. O. L. D. 11. — 1211. *Warou Numuolou Nuuzou Miltou Latou* etc. Ph. Ti. 1/5. (azaz: váró, nemvaló, nyúzó méltó, látó). — 1234. Itur ad rus Bissenorum quod uulgo dicitur *Beseneuthorlou*. Ph. 32/A. — 1269 (1275). Agasonum ducis qui dicitur *Nerguestortov*. O. L. D. 671. — 1340. Duo molendina pylatoria wlgariter *korlow* dicta. O. L. D. 3337. — 1418. Johannes *Thagadou*. Lel. Ac. 38/55; — rövid *ö* = *u*,*) pl. *körtvély, köves, ölyves, töve* stb.; hosszú *ö* = *eu, fertő, kőrís*; ez a megkülönböztetés egészen következetesen tapasztalható a későbbi oklevelekben is, pl. 1181. Protenditur ad arborem que uocatur hungarice *Tulg*. O. L. D. 22. — 1358. Eandem possessionem *Kurtusmeger* titulo Buccinatorio hereditario iure etc. O. L. D. 4792. — 1168. Dedi eciam vineam unam in uilln *Sceplevs*. Ph. 51/N. — 1211. *Ereus Egueteu Chipeu*.

*) Másutt: *v, w*, pl.: 1324. Cedit ad vnum vsuin. O. L. D. 33338. — 1342 (1382). Petro dicto *Wzuegh*. O. L. D. 1353.

Ph. Ti. 1/5. — 1337. Ad vnum montem qui uulgo *keekleu* appellatur. O. L. D. 3057. — 1353 (1361). A puteo uidelicet *Cepegeru* incipiens, O. L. D. 26980; — a hosszú ő egy esetben *eh*-val van írva, menő: *meneh*, meglehet, hogy itt nyújtott *ē*-t kell olvasnunk; ez a jelenség meglehetősen gyakori a középkori magyar nyelvben: 1395. Johanne dicto *Nyese*. Lel. Ac. 22/18. — 1400. Sebastiani dicti *Borkethe* Lel. A. 27/21. — 1436. Georgio *Segethe* Le. A. 53/44. — 1459. Benedicto *Hydwete*. Le. A. 70/47. — 1502. Vsque ad *Theglawethe* domini de Pok. Ph. 4/S.; — hosszú = u, pl. kút; rövid ü és hosszú ú nem fordulnak elő.

Az úgynevezett szóvégi kihangzókra — jóllehet temérdek példa áll rendelkezésünkre — semmi bizonyosat sem mondhatunk. Ilyen szóvégi kihangzó három volt ú. m. *a*, *i* és *u*; legritkább az első és leggyakoribb a harmadik. Legkorábban eltűnt a két első, ugyanis 1220 után már nem található, az *u* még 1240-ig elvétve előfordul, mind a három csak mássalhangzók után áll, tekintet nélkül arra, hogy az illető szó magas- vagy mélyhangú.

Példák az *a*-ra: jelen oklevélben *ursa* = örs; 1181. Hec sunt nomina illarum Lence *Bibura* etc. Ph. 14/L. — 1211. Isti sunt ioubagiones Latamas Hotus Zegen *Hozuga*. Ph. Ti. 1/5.

Példák az *i*-re: *huluoodi*, *fotudi*, *holmodi* stb.; — 1095. Secundum predium est *Ruozi*. Duodecimum predium est *Tumurdi*. Ph. 2/A. (ma: Ravazd és Tömörd), *chigisti* = hegyesd (lásd fentebb a *hegy* szónál); — 1095. Tercia uilla est que nominatur *panauuadi*. Ph. 15/Oo (ma: Ponyvád); 1131—41. In tribus uillis uidelicet in besen in *karadi* rad. Ph. 26/C.

Példák az *u*-ra: *szil*, *szád*, *kerék*, *horh*, *nagy*, *had*, *út*, *lovász*, *vár*, *lyuk*, *három*, stb.; 1095. Per alueum salsuginis que dicitur *seequ*. Ph. 15/Oo. (azaz szék, ugyanezen oklevélben *sedu*: séd, lásd fentebb a *ség* szónál); 1211. Protenditur usque ad *Beruc zegu*. Ph. 37/J. — 1232. Exinde tenet metam cum terra *Potkerequ*. M. Kisfaludy.

Ezeknek a szóvégi magánhangzóknak kérdése csak akkor lesz tisztázható, ha majd minden fönmaradt adat össze lesz gyűjtve, mert csak akkor lesznek megállapíthatók azok a mássalhangzók és hangcsoportok, melyekre ezek következni szoktak.

De nemcsak a szók végéről, hanem azoknak második és harmadik szótagjából is eltűnnek néha a magánhangzók. pl.

a jelen oklevélben: *ueiez*: vejsz, *siher*: sír; későbbi példák: 1095. ugyancsak *ueiez* (lásd fentebb ezt a szót); 1252. Inde cum multis metis vadit ad *Asawanthu*. O. L. D. 369. — 1240. Villas Dyaqui Stará Vyfolu Vduory Molua Vduore *Buhturuyan*. Ph. 61/8. (azaz: bojtortján). —

1257. Uadit iuxta magnam siluam que dicitur *Ereztewen*. O. L. D. 456. — 1266. Unum predium nomine *Solomar* prope Budam. O. L. D. 604. — 1314. In eadem *Keseken Eger* pothoka. Prima meta incipitur in *Keseken egerfey*. O. L. D. 1844. (azaz: keskeny). — 1435. Ad vnam metam wlgo *Thehthewen* dictam. O. L. D. 30434. — 1484. Fenilium wlgo *Irothwan* ad ducenta falcastra. Le. A. 94/15.

Ezzel ellentétben némely szó — ha nem számítjuk az idővel eltűnt szóvégi hangzót — egy szótaggal rövidebb volt, mint ma, ugyanis egyes szóvégi mássalhangzó csoportok (*rk, lm, rm, tk* stb.) még eredeti alakjukban megvannak, pl. *harmu*: három, *holmu*: halom, továbbá:

1221. Quorum nomina sunt hec Zubus Beud Nepleguen *Nugulm* Hodus etc. Ph. 4/B. — 1277. Uenit ad fossatum *ark* uulgariter dictum. O. L. D. 35834. — 1328 (1388). Circa predictam viam est quedam arbor Magalfa wlgariter vocata que *Nyugulmfa* appellatur. O. L. D. 7345. — 1399 (1406). Vnum virgultum alias *Berk* wlgari. A. 6. — 1415. Ad quandam venam quam Andreas *Zydalmthauafoka*, dictus vero Sigismundus econtra Thwrzeg Eger vocari dixisset. M. Kállay.

Az *a—o, o—u* hangokról alább.

Ragok és képzők.

Egyes számú 3. szem. birtokrag 16 szónál fordul elő, ezek közül 7 magánhangzón, 9 pedig mássalhangzón végződik, ennél fogva két csoportra osztva fogjuk tárgyalni. Az elsőhöz tartoznak: *azaa* aszója, *fehe* és *fee* feje, *meze* mezeje, *tue* töve, *holmodia* halmodi-ja (erre nézve lásd magát a szót és a szóvégi kihangzókat), *megaia* megyéje, *zenaia* szénája. Ezekből láthatjuk, hogy akkor még nem mindenütt szűrták közbe a hiatus elenyésztetésére a *j-t*. Ez, miként az alábbi példákból látni fogjuk, elvértve a XIV. sz. végéig is előfordul:

1095-iki példákat l. a *fő* és *vejsz* szóknál, 1135-ikit pedig a *fa* szónál; — 1211. Ad collem qui vulgo dicitur *Apatfeereh* et sub colle sunt due mete. Inde egreditur ad monticulum qui uulgo nuncupatur *Zouafeereh* iuxta quem est meta. Ph. Ti. 1/5. (azaz: *fejére*, ebből *fő*, *feje* ugyanilyen példát l. a *-ra -re* ragnál; — 1240. Fenetum nomine *Apat toa*. Ph. 61/8. — 1236. Prima huius terre meta incipit in *Eruzlu meze*. M. — 1257. Vadit ad finem *Chichowgepwe*. Usque ad *Bud gepwe* O. L. D. 461. — 1266. Cum stagno nomine *aaron mortuaya*. O. L. D. 604. — 1270. Fossatum quod wlgariter *Wrdugbarazdaya* nuncupatur. O. L. D. 1877. — 1283. Ipoliti nepotis Mohar nostro autem wlgari *Moharunukaya* uocati. O. L. D. 1145. — 1330. Incipit in vertice cuiusdam montis *Michal hazateteye* vocato. M. Péchy. — 1351. Nec racione collecte marturinarum *Banzo-*

lusmaia uocatarum. A. 3. — 1389. Cuiusdam Silue *Kohnyaerde* vocate. Excepta Silua Coquine. O. L. D. 7460. — 1404. In possessione *Jakabfyanianusfalva*. M. — 1407. Prescripta piscina *Penthelethonyaya* non *Zalkthonyaya* vocaretur. O. L. D. 10004. — 1433. Perueniet ad terram *Matediaya*. Ph. 15/E. (*dió: diaja*, mint *aszó: aszaja*, illetőleg *j* nélkül *azaa*; l. még a *disznó* szót). — 1435. Cuiusdam terre *Baczkafoyathaya*. M. Ibrányi. — 1448. Peruenissent ad silam sew rubetum wigo *Makogevpeve* vocatam. O. L. D. 36391. — 1476. In prato *Czakokapozthaya* vocato. Le. A. 86/28.

Mássalhangzón végződő tőhöz 9 szóban járul a 3. szem. birtokrag: *uuege* vége, *sara* sárja, *uasara* vásárja, *cuta* kútja, *eri* ere, *uueize* vejsze, *holma* halma, *zarma* szarma, *humca* homokja. Mindezekre álljanak itt a következő századokból való példák:

1095-iki példák az *ér* és *út* szóknál, továbbá: 1095. Quintum preidium quod dicitur *ketel loca*. Ph. 15/Oo. — 1211. Tendit per ripam eiusdem fluuii ad locum qui dicitur *Banruueh*. Ph. Ti. 1/5. (azaz: Bánréve, a középkorban *ré* sohasem fordul elő, hanem mindig csak *rév*). — 1231. Ad locum qui uocatur *Chasma Berke*. O. L. D. 168. — 1245. Iuxta magnam salicem in latitudine terrarum que uulgo *Ketbarana scele* dicitur. Ph. 64/A. — 1293. Ad pontem *Zemdyhyda* uocatum. O. L. D. 2223. — 1344. Monticulum qui wigo *Bolukpeturholmya* nuncupatur. O. L. D. 3678. — 1344. In latere vnus vallis *Vrduk Zantasa* vocate. M. — 1343. Castra *Chaakturonia* et *Sturgow* vocata. Ph. 55/F. — 1348 (1379). Michaelis dicti *Mehfulca*. O. L. D. 37078. (*fulák: fulánk*, Ny.Sz. tehát *fulák: fulca*, épen olyan, mint *homok: humca*, l. ezt a szót). — 1357. Ad quendam foueam *Benedicverme* uocatam. A. 3. — 1364. Totalis possessionis *Owalth* alio nomine *Varnepefelde* uocate. M. — 1371. Venit ad Siluam *Ispantauakvzy*. M. — 1386. Hinc transeundo super *Reufsaorunya* vsque ad fluuium *Danobii*. O. L. D. 7182. (ez tehát épen ellentéte a *homok: humca*-féle alaknak, ma ugyanis: *homoka, orma*). — 1392. Ad quendam collem *Kaderdeuchupya* dictam. O. L. D. 28769. — 1395. Aliam particulam terre ipsorum *Eghazzerefelde* nominatam. M. — 1411. Venissent ad Alpem *Zephawasa* alio nomine *Crasnahawasa* vocatam. Le. Met. Mármaros 18. (*krasna* szép). — 1413. Exit de fossato magno *porozloarkya* vocato. O. L. D. 28778. — 1417. Cum piscina *Zenthistuanpalastya* vocata. Le. Introd. P./2.

A helyhatározó *-ra, -re* rag teljes *reá* alakjában 9 szóban 12-szer fordul elő és pedig hatszor össze van írva az illető szóval, hatszor pedig nincs. Miként már a bevezetésben is említettem, az oklevél egykorúságának egyik legerősebb bizonyítéka a *-ra -re* ragnak itteni teljes alakja (vö. *reá-m, reá-d* stb.), mely így sohasem található többé, de ezenkívül még az is figyelembe veendő, hogy a *reá* teljes alak különbség nélkül járul magas és mélyhangú tőkhöz, a mi a következő századokban szintén nem fordul elő, hanem egészen úgy illeszkedik a tőszóhoz, akár csak ma.

1211. Ad montem qui uocatur *Varfeereh* iuxta quem sunt due mete. Ph. Ti. 1/5. (azaz *fejére*; még két ilyen példa a 3. szem. birtokragnál). — 1232. Superius peruenit ad *Yciafucara*. M. Kisfaludy. — 1265 (1272). Deinde uenit ad *Balwankure* et ibi sunt quatuor mete. O. L. D. 596. — 1273. Postea currit per duas metas continuas ad *menytegudurre*. O. L. D. 841. (azaz: mennyütögödörre). — A XIV. századbeli példák a *menő* szónál találhatók. — 1401. Ad vnum montem *Mesesrehagow* uocatum. O. L. D. 8650. — 1402. Benedictum *Bothrafaragoth*. Le. A. 27/18. — 1421. Quadam particula terre *Monyorosrayarowfeld* uocata. M. — 1421. Ad quendam fossatam *wlgo weremre*. O. L. D. 11116. — 1426. Thoma dicto *Napranzew*. Le. A. 46/18. — 1474. Ad nouem marchas *wlgo kylenechgyrara*. M.

Az *-ász -ész* főnévképző egyszer fordul elő: *luaz lovász*; későbbi példák:

1231. Uadit ad occidentem super uia *Halazu*¹⁾ usque ad Danubium ad Vrrewy. O. L. D. 168. — 1240. In predio *Mehez* hec sunt nomina jobagionum. Ph. 61/8. — 1379. Petrum dictum *Madaraz*. Le. A. 12/47. — 1389. Petrus *Mehez*. O. L. D. 7469. — 1422. Johanne *Vadaz*. Le. A. 42/38. — 1423. Thomas *Rewez*. Le. A. 43/83. — 1461. Nicolao *Thykaz*. M. Kállay. — 1463. Petro *Banyaz*. M. Kapy.

Az *-at -et* főnévképző a *szakadat* szóban kétszer fordul elő és talán a *sziget* szóban is-et képző van; későbbi példák:

1327. Ascendit ad montem *Istenkelethe* dictum. O. L. D. 2470. — 1417. In loco *Thelekthekeruleth*²⁾ nuncupato. M. — 1428. Ad locum qui dicitur *Heeleuwechersarkalath*. Penes eandem Heeleuwch. O. L. D. 12031. — 1450. Vnum velum deauratum quod continet super lectum uidelicet *wlgo menezet*. Le. A. 108. — 1479. Diuertens ad locum qui dicitur *Alsofolyamath*. M. — 1510. Penes quendam terram *Kewzepakazath* uocatum M. Forgách.

Az *-s* melléknévképző 3 szóban hatszor fordul elő: *köves* (4-szer), *ölyves* és *fövényes*; későbbi példák:

1095. Quartum predium quod est iuxta fluium *arpas*. Ph. 15/Oo. — 1152. Duos pulsatores scilicet *Vosos Foth*. Ph. 38. — 1211. *Feguueres Erdeus Horogus Vodos Zentus* etc. Ph. Ti. 1/5. — 1240. *Vendegus Vduorus Vydecus Hotolmos Scemus Golombus*. Ph. 61/8. — 1227. Ad unum montem que in hungarico *Nerges berch* nominatur. O. L. D. 134. — 1245. Iobagiones equestres qui uulgariter *Louoslegen* nuncupantur. O. L. D. 287. — 1275. Ascendendo circa montem *Vylagus*. M.

¹⁾ A «halász» szóra a többi példát l. a Term. Tud. Közl. 1894 évf. 492. l.

²⁾ Ennek megfelelő latin szó az okleveleinkben számtalanszor található «diverticulum» pl. 1395. Abhinc inter duas sessiones versus aquillonem procedendo in diuerticulis terrarum arabilium pertingeret ad Arukzeg. M.

Rhédey. — 1257. Viginti sex iugeribus terrarum de *Keykusfev*. Ph. 14/M. — 1320. Ad vnam arborem *Ikrustul* dictam. O. L. D. 1990. — 1337. Possessiones *Oltarusperkedfew* et *Zantowteluk* vocatas. O. L. D. 1390. — 1356. Supra quendam vadum seu transitum *Kuuechesrew* dictum. Le. Met. Ugocsa 10. — 1368. Quidam riuulus Rogosnapataka alio nomine *Sasuspatak*. O. L. D. 25769. (*rogos sás*). — 1384. Molendini *Hedasmolon* nominati. O. L. D. 7101. — 1392. Vnam metam reperissent perforatam *Lykashatar* dictam. O. L. D. 28769. — 1392. Dirigitur ad Siluam *Euethes*. Ph. Ti. 1/21. — 1422. Stephanus *Syathagus*. O. L. D. 11283. — 1423. Andree *Jonhus*. Le. A. 43/18. — 1427. Mesda seu signum inciperet in vno arbore piri siluestris vlgo *Ikreskurthuul* dicti. M. — 1389. Peruenit ad montem *Syuegesheg* appellatum. Le. Met. Abaúj 14.

Az *-i* melléknévképző egyszer fordul elő: *eleui* elevi: azaz elői; későbbi példák:

1311. Decem pecias panni *yprī*¹⁾ uocati. O. L. D. 1790. — 1483. Duabus tunicis de medio pernis et *ahy*.²⁾ M. Kállay. — 1343. Quandam magnam viam *atrakynogwth* vocatam. O. L. D. 3573 — 1382. Cuiusdam noui pontis *Zomaionihid*. O. L. D. 30725. — 1384. Ad antiquam viam *Posoniwth* vocatam. Ph. 41/R. — 1416. Quandam viam *Zechyvt* vocatam. A. 7. — 1423. Duobus pratis sew fenilibus vno Anthalnyla et altero *Athyaywthamelleke* nominatis penes viam de possessione *Athya* ducentem existentibus. Le. A. 43/11. — 1450. Continenciam ad domum videlicet *hazy helthezo*. Le. A. 108.

Az *-ó -ő* igenévképző két szóban fordul elő: *azah* aszó, *mench* menő; mint az alábbi példákban is látni fogjuk, a legszebb és legérdekesebb középkori magyar szók mindenestre az igenevek.

1211. *Lukeu Kereu Thocorou Meteu Thogodou Erizeu* etc. Ph. Ti. 1/5. — 1252. Quorum vinitorum nomina hec sunt in villa Sceuleus Crachin Hothus *Wetheu Aarud Feltheu*. O. L. D. 369. — 1256. Prima meta incipit a *feredeuszg* iuxta pratum egrug. Ph. 10/9. — 1291. Uadit supra ad montem *akazthowhegy* vocatum. O. L. D. 1332. — 1353. Priuilegium³⁾

¹⁾ *Ypres* (olv. *ypr*) város Nyug. Flandriában.

²⁾ A középkori magyar nyelvben Aachen (ebből az ófn. szóból: *aha*, *acha* 'víz') városának neve *Ah* volt: 1361. Faciat peregrinacionem ad ecclesiam beate virginis de *Ah*. M. — Az aacheni székesegyház híres magyar kápolnájáról (építtette Nagy Lajos királyunk 1374-ben) és annak magyar eredetű kincseiről bővebben: Hampel, Archæolog. Ért. új folyam VIII; továbbá Pulszky-Radisich, Az ötvösség remekei Magyarországon: végül: Az 1884-ik ötvösműkiállítás lajstroma.

³⁾ Hogy ez az oklevél (eredetije nincs meg) csakugyan 1280 előtt kelt, kitűnik a következőkből: 1280. Quandam terram custodum siluarum nostrarum ad Potok pertinentem Roduan uocatam prout in antea contulisse dicimus eidem pacifice possidendam etc. M. Soós. — Talán ebből az *óv-ni* igéből származik az *avas erdő* elnevezés; az *avas* óvott, azaz tilos

quoddam excellentissimi principis domini Ladislai Regis Hungarie super terris Custodum siluarum et piscatorum tunc regalium prope villam Patak *Erdeuouou* et Halaz vocatorum. M. Soós. — 1334. In quodam loco vlgo *Wereumal* vocato. O. L. D. 2864. (*verő* ma is élő szó ebben: verőfény). — 1349. Ad terram vbi carbones cremantur *Zenhegethew* vocatum O. L. D. 30114. — 1357. Sud pede cuiusdam monticuli *Solumkaialthow* vocati. M. — 1359. Quatuor molendinis per manus artificis aqua desuper opprimente currentibus *felyulchapomolon* dictis. M. Kapy. — 1367 (1384) Cadit in alium fluuium *Altalesew* vocatum. O. L. D. 5595. — 1369. Pergendo inter capita duorum riuulorum videlicet Vizak et *Vizzafulou-pathaka* vocatorum. M. — 1389. Michael *Haztapasztou*. O. L. D. 7467. — 1415. Vnum crinale *Nyakkawethew* vocatum. M. Máriássy. — 1416. Michaelem dictum *Kerehtew*. M. Rhédey. — 1429. Georgius *Polczonzaro* dictus. M. Rhédey. — 1430. Monticulum vlgo *Dobogohalm* vocatum. O. L. D. 12298. — 1453. Mathias *Erdekelew* O. L. D. 36407. — 1480. Benedictum *Lothanoytho*. Ph. 51/Rr. — 1499. Petrum *Sokzerethe* Le. A. 107/2.

A *-d* hely- és személynévképző, mely állítólag azonos a következő *-gy* képzővel, csak az *-i* véghangzóval együtt fordul elő: *holmodi, opoudi, lopdi, huluoodi* stb.; későbbi példák:

1152. Item *Damacham* et *Houodi* et *Hugdi* liberas esse constituo Ph./38. — 1135. Quorum nomina ista sunt Zelemen *Nemusd* etc. Ph. 15/Kk. — 1211. *Hytuand Fiod Quereud Arud Tengurd Halald* etc. Ph. Ti. 1/5. — 1225. Quorum nomina sunt Kynus *Bizoud* etc. Ph. 1/F. — 1231. Usque Danubium ad Vrrewy qui est sub ecclesia *Erdeud*. O. L. D. 168. — 1252. Subtus montem *Mogusd*. O. L. D. 368. — 1264. Transseundo quandam vallem *Tekeneud* vocatam. Ph. 16/0. — 1297. Per viam a Lapus Nyar usque ad aquam *Kysdunad* uocatam que via dicitur Altaluth. M. Justh. — 1407. Juxta lapidem *Soosd*, M. — 1468. Duo falcastra feni in loco *Kyswelgyed* vocato. M.

A *-gy* képző, melylyel leginkább fanevekből erdő- és folyóelnevezések alkottatnak, kétszer található: *fyzeg* fizegy (mai kiejtés szerint füzegy) és *sumig* somogy; későbbi példák:

1349. Iuxta fluuium *Egreg*. Ph. 5/Ll. — 1231 (1397). Tenet metam cum Silua *Zylag*. O. L. D. 174. — 1489. Quoddam nemus *Zylagh* vocatum. O. L. D. 8446. — 1367. Vltra fluuium *Nyaragh* vocatum. O. L. D. 5549. — 1095. Siluam unam que appellatur *Hashag*. Ph. 2/A. — 1359. Versus Siluamipsius Monastrei *Feketeuerdeu* seu *Hassagh*¹⁾ vocatum. Ph. 20/C.—

erdő volt ellentétben a közérdővel: 1337. Uersus occidentem per Nemus *Owosberuk* uocatum. M. — 1379 (1381). Siluas *Kuzerdo et Ouas* nuncupatas. O. L. D. 6753. — 1480. Quandam Siluam *Awas* vocatam. O. L. D. 36717.

¹⁾ A mai *hárs* alak a középkorban sohasem fordul elő, hanem mindig *hás*; pl. 1363. Arborem Tylie *Hasfa* vlgariter dictam. O. L. D.

1236. Tenet metam cum villa *Zaldubag*. M. — 1414. Quibusdam Siluis *Zaldobagh* et Eger appellatis.¹⁾ Le. A. 34/58.²⁾

A folyó- és erdőelnevezéseken kívül a *-gy* képzővel ilyen szók is képeztetnek: *horhagy*, ebből *horh*, l. NySz. továbbá: «Vineam in territorio *Hurhag* vocato. O. L. D. 3181. — Igen gyakran találkozunk azzal a nézettel, hogy az ilyen folyónevekben *Egregy*, *Füzegy*, *Nyárág* stb. az *ügy*, *víz* szó tartotta fönn magát, de ez tévedés, hiszen az *ügy* szó csak nem fog minden egyes esetben a tőszó kedvéért *-agy*, *-egy*, *-ogy* stb. alakot felvenni. De megmit jelentsen akkor a *-gy* képző az erdőelnevezésekben: *szilágy*, *száldobágy*, *gyiogy* vagy *gyógy* (ebből *gyi* = dió, lásd a hangok és betűk közt a *d-t*), továbbá az ilyen szóban: *horhagy*(?) Ezekre csak nem lehet ráfogni, hogy vizek volnának. Egyébiránt az *ügy*, *víz* szó, a hányszor csak előfordul, mindig teljes alakjában ki van írva, pl.: 1434. Ad quendam paruum riuum qui wlgo *wyzafolowgy* vocaretur. O. L. D. 12594.

5207. — 1407. Arbore Tylia wlgo *hasfa* vocata. O. L. D. 9363. — Hasonlóképen: *nyds* nyárs, *fassang* farsang.

¹⁾ Os képzővel: 1498. Quadam Siluam *Zaldoboszeg* vocatam. Le. A. 106/2. — 1533. Siluam suam *Zaldobos* vocatam. O. L. Kol. Mon. 106.

²⁾ A tőszó *száldob* az oklevelek tanúsága szerint hársfát jelentett: 1391. Sub quadam arbore Tilie wlgariter *Zaldob* vocata. Ad quendam Siluam *Malezaldoba* nominatam. O. L. D. 28954. — 1430. Peruenissent ad quendam arborem Tilie wlgo *Zaldob* vocatam. M. Bethlen. — A NySz.-ban csak egyetlen idevágó adat található: «A szőlőt, ha elég vastag, tzigolya avagy *száldok* vesszőkkel is meg lehet kötözni.» Apáczai Csere J. Encycl. 271. Sándor István is átvette ezt: «*szádok*, *száldok* tilia». De megvan a régi TSz.-ban mint székely tájszó: *szádokfa*, *zádokfa*. (A Czuczor-Fogarassy féle szótárban: «szál-dob egymás mellé vert két karóról lógó deszka melyen a helységekben elszállásolt lovas katonáknak abrakolásra dobolnak»); hogy ez az adat hiteles-e és az itt említett szál-dob mennyiben függ össze a fönt említettekkel, el nem dönthető. Ilyen értelme van egy állítólag 1463-iki oklevélben is, l. Székely Oklevéltár I. k.; csakhogy ez az oklevél nagyon gyanúsnak látszik, tehát bizonyítékul el nem fogadható). — Az oklevélbeli példák és a mai Száldobágy nevű helységek tanúsága szerint a *száldob* szó a következő megyékben élt: Bereg, Szatmár, Máramaros, Szilágy, Bihar, Kolozs, Udvarhely, stb., tehát csakis a Tiszától keletre.

Az a—o és o—u-féle elmélet.

A középkori magyar nyelv hangtanának kétségenkívül legnehezebb része a rövid magánhangzóknek (*a, o, ě*) mikénti kiejtése és írásmódja. Eddig az a nézet volt elterjedve, hogy az Árpád-korban, tehát tényleges nyelvtörténetünk három első századában a rövid magánhangzók kiejtése a mainál zártabb volt, t. i. a mai *a* akkor *o*, az *o u*, az *ě* pedig *i* volt. Ezekre mindenekelőtt a következőket kell megjegyeznünk; az *ě—i*-féle elméletre a már föntemlített (hangok és betűk: *e* hang) *hegy, szeg* és *egy* szókön kívül alig található bizonyíték, hacsak a *Tymis, Lyndua* szókat nem számítjuk, de ezek tulajdonnevek. Így tehát marad még az *a: o* és *o: u*, melyek közül az első a XIV. sz. közepéig, részben annak végéig, az utóbbi pedig a XV. sz. közepéig, részben a XVI. sz. első negyedéig érvényben volt a fölhozandó példák tanúsága szerint.

Legújabbán két nyelvtudósunk az eddigi elméletet alapján megdönteni igyekezett; az általuk fölhozott érvekre a következőket kell figyelembe vennünk: 1. Igaz, hogy az oklevélbeli magyar szók írásmódjában vannak ingadozások és ellenmondások, de ezek aránylag csekély számmal találhatók, sőt — miként a «Bevezetés»-ben láttuk — inkább csak látszólagosak, mert többnyire átírt oklevelekből valók. 2. A nevezett hangok fokozatos átalakulása oly pontosan kimutatható, hogy el sem képzelhetjük miért kezdtek volna pl. csak 1320 táján (sok szónál már előbb is) *magast, agyagot, homokot, vakot, nagyot, parlagot, asztalt, vadat, papot, szolgát* stb. írni, pedig ezeket az alakokat már a XI—XIII. századokban is így írhatták volna, mert azok a betűk épúgy rendelkezésükre állottak akkor is, de azért a három első században a nevezett szókat csakis így találjuk: *mogos, ogog, humuk, vok, nog, porlog, oztol, vod, pop, zuluga* stb. 3. A régi elmélet mellett bizonyítanak a rokon és érintkező nyelvek, különösen áll ez a szláv nyelvekre nézve, mert itt nemcsak azokat a szókat hozhatjuk föl, melyeket a magyar nyelv vett át, hanem azokat is, melyek a magyarból kerültek az egyes szláv nyelvekbe. Itt azt találjuk, hogy a magyar ma már *a-t*, illetőleg *o-t* ejt azokban a szókban, melyekben középkori nyelvünknek megfelelőleg az átvevő szláv nyelvek, *o-t* illetőleg *u-t* mondanak, pl.: *oproda (apród), gjopot (gyapot), virostovati (virrasztani), inoš (inas), šipuš (sipos)* stb. A szláv nyelvekben az

ilyen szók: *boj, bob, kokoš, lopuch, svobod, kuchnja* stb. ma is épen úgy iratnak és hangzanak, mint a magyar-szláv érintkezés első századaiban, de a középkori magyar nyelv: *boj, bob, kokos, lopuch, zobod, kuhna* stb. szavait már a XV. sz. eleje óta így mondták: *baj, bab, kakas, lapuh* (ma *lapu*), *szabad, kohnya* stb. — Egyébiránt a kérdés végleges eldöntése nem fog egyhamar sikerülni, jóllehet az alább fölhozott bizonyítékok a régi elméletet legalább részben igazolni látszanak, csakhogy a míg az a néhány ellentmondás*) megfejtve nem lesz, addig folyton támadhatnak ellene kifogások.

Magában az 1055-iki tihanyi oklevélben csak két ellentmondó példával találkozunk: *azah* aszó, *zakadat* szakadat, de ezek közül az előbbi a későbbi oklevelekben a XIII. sz. végéig kizárólag «ozov, ozou»; a többi szókban egészen szabályosan mindig *o* felel meg a mai *a*-nak és *u* a mai *o*-nak, pl. *nogu* nagy, *holmu* halom, *hodu* had stb.; *bukur* bokor, *fuk* fok, *sum* som, *hurhu* horh stb.

Az egyes szók fejtegetésénél, a hangokról és képzőkről szóló fejezetekben temérdek idevágó adat található, tehát itt csak kiegészítésül lássunk még néhány példát:

1095. Inde ad caput arbustarum *Bolug*. Ph. 15/Oo. — 1211. *Hiuotol Moglou Vocu Morodec*. Ph. Ti. 1/5. — 1211. Extenditur metis interpositis usque ad *Hoyouholmu*. Ph. Ti. 1/5. — 1240. Arbor que uulgariter *Mogol* uocatur. O. L. D. 246. — 1278. Terram *Mogosmort* uocatam. O. L. D. 1021. — 1279. Super monticulo qui *Ogyogos* nuncupatur Hontme. O. 20. — 1289 (1291). *Touthwelg Wylagusberuk Kerestis Baanfolua* Ke. sekund *Cheuzteluk Pentekfolua Boymukfolua* Feirtou etc. (poss). O. L. D. 1244. — 1298 (1305). *Kethnyres* uidelicet *Olnyres* et *Fulnyres*. O. L. D. 30589. — 1328. Ad metam *Rumluthighaz* uocatam. O. L. D. 2511. — Inde vadit in longitudine cuiusdam *Nemoris* ad *forcosverum*. O. L. D. 2872. — 1336. Item pallacium sub quo est cisterna cum cellario deserto quod *vokpynche* nominatur. O. L. D. 3002. — 1355. Possessionum *Fulseuadryan* antedictae et *Olsouadryan*. O. L. D. 17634. — 1364. In fine cuiusdam *nemoris* ulgariter *Huzyuberek* uocati. M. — 1369. *Nicolaus* dictus *Cinkus* M. — 1378. Possessionem *Viragusberk*. M. — 1385. *Silnam* autem *Vagutherdew* uocatam. M. — 1398. *Laurencio* dicto *Torkus*. M. Kállay. — 1418. *Monticuli* ulgo *Orum* uocati. O. L. D. 10682. — 1449. *Quandam* porcionem ipsorum *Molendinariam* aridam ulgo *Zarrazmalvm* dictam. Le. A. 61/45. — 1489. *Cuiusdam* prati *Hwzywmochar* appellati. Le. A. 98/2. — 1494. *Jacobum Gaydus*. Le. A. 102/19.

*) Ilyenek: *aianduc, halaz, zakalus, alma* stb., melyek sohasem találhatók így: *oianduc, holaz, zokalus, olmo* stb.

Mindezekből láthatjuk, a mai *a*-nak megfelelő *o* már a XIV. század végén eltűnt, ellenben a mai *o* helyett *u*-t a XV. század végéig, sőt azon túl is találhatunk, de csak az utolsó szótagban pl. a Murmelius-féle szótárban (1533) ilyen alakot: *harum*, *halum*, *homalus*, *dakus*, *sarus* stb. akárhányat olvashatunk.

A mi a rokon és érintkező nyelvekkel való összehasonlítást illeti, az ugor és török nyelvekből egyelőre csak igen kevés példát hozhatok föl.¹⁾ Azoklevélbeli bizonyítékokat akként állítottam össze, hogy azonnal világosan szembetűnjék minden egyes szónál a mai *a* és *o* hangokra való átmenet kora, azaz meddig irták ezeket *o* val, illetőleg *u*-val, tehát mikor tértek el a nevezett nyelvek megfelelő hangjaitól.

Mai <i>borjú</i>	Középk. <i>buryu</i>	török <i>puru</i>
<i>fon</i> (ige)	<i>fun</i>	ugor <i>pun</i>
<i>had</i>	<i>hod</i>	„ <i>chont</i>
<i>hat</i> (számnév)	<i>hot</i>	„ <i>chot</i>
<i>holló</i>	<i>hullou</i>	„ <i>kullach,</i> <i>chullach</i>
<i>homok</i>	<i>humuk</i>	török <i>kum, kumak</i>
<i>kapcs</i> (-ok, -ol)	<i>copch</i>	„ <i>kopča</i>
<i>komló</i>	<i>kumlou</i>	„ <i>kumlach,</i> <i>kumlak</i>
<i>orosz</i>	<i>uruz</i>	„ <i>urus</i>
<i>torok</i>	<i>turuk</i>	ugor <i>tur</i>
<i>vad</i>	<i>vod</i>	„ <i>vont</i>

Borjú. — 1211. Iuxta cuius ripam in loco qui dicitur Bureu ohul est meta. Ph. 1/5; *bureu* borjú valamint *huzeu* hoszjú, azaz hosszú, l. a berkenye szót;²⁾ *ohul* = *oul* azaz ól, valamint *bahatur* = *batúr*, azaz bátor, *tohu* = *tou*, azaz tó, l. ezt a szót, *gyohonni* = *gyónni* NySz. stb. (ilyen határjelek: lóakol, juhól, istálló, stb. igen gyakoriak az oklevelekben). — 1231. Usque ad *Buryas* fuca. O. L. D. 168. — 1462. Vacce cum vitellis wlgo *Burjos* Inew sex. M. Kállay.

Fonó. — 1254 (1324). Peruenit ad villam *Funo* populorum domine

¹⁾ Igen sok bizonyító szóra pl. *kurum*: *korom*, *buréak*: *borsó*, *komis*, *harminez* stb., melyek kétségtelenül így irattak: *kurum*, *bursou*, *hormich* (*harmicz*, l. Murm.), még nincsenek adataim, mert a hazai levéltáraknak még csak csekély részét dolgoztam föl eddig, t. i. az országot, a pannonhalmi, leleszi és részben a múzeumit; idővel tehát az itteni tizenegy példa nagyon könnyen megsokszorozódhatik.

²⁾ *Ozev* aszjú, aszú, pl. 1270. Ad alium riuum *Ozev*potok. O. L. D. 705. — Későbbi példák az *aszó*-nál.

Regine. O. L. D. 1589. Ezek a fonók királyi (jelen esetben királynői) condicionariusok voltak és a helység, hol laktak, róluk neveztetett el, épen úgy, mint: *márczadó méznevelő, solymár, hódász* stb.

Had, l. ezt a szót.

Hat azaz 6. — 1296. Vbi sunt sex arbores uirgultinorum quare iste locus uocatur *Hotiharasth*. O. L. D. 1435. — 1416. In quo loco essent sex arbores Ilicee *hathfa* vocate. Le. Met. Zempl. 1.

Holló. — 1285 (1334). Terram nostram vacuum et habitatoribus destitutam *Hulloudzalasa* vocatam in comitatu de Sarus existentem. Hazai O. VIII. 238. — 1327. Castrum *Hulloukw* vocatam. O. L. D. 2418. (Hollókő Nográd vm.-ben.) — 1365. Peruenit ad quoddam prtaum *Holloufezuk* dictum. O. L. T. Ü. 18/15. — 1456. Castri *Hollokew*. O. L. D. 15105.

Homok l. ezta szót.

Kapocs. — 1390 k. *copch* BesztSz. — 1458. Vnam Stragulam de panno Scarlat cum Spintere wilgo *kapch*. M. Kállay.

Komló. — 1095. *Qumlou*, l. az *aszó*-nál. — 1264. Proceedit ad quendam collem *Kumloumal* dictam. — 1339. Ad faciem possessionis *Kumlou* prenominatae. O. L. D. 3259. — 1363. Super terra *Komlozurduk* vocata. O. L. D. 5213.

Orosz. — 1258. Villarum Chun et *Vruzwar*. Ph. 41/L. — 1266 (1297). Cella monachorum qud *Wrusku* wlgariter nominatur. Ph. Ti. 1/9. 1324. In possessione sua *Vruzy* vocata. O. L. D. 2246. (Vámos-Oroszi Szatmár vm.-ben, ez az oklevél épen a vámadományról szól.)

Torok, HB.-ben *turchucat*.

Vad. — 1240. Hec sunt nomina Sutorum de eodem predio¹⁾ qui alio nomine *Tymar*²⁾ dicuntur Stephanus *Vodos* *Vodu*. Ph. 61/8. — 1298. Duas arbores vna *vodberekina* et alia Ilicis. A. 1. — 1386. In monte *Vadlegelew*. O. L. D. 7227.

Mai magy.	Középk.m.	Szláv
<i>asztal</i>	<i>oztol</i>	<i>stol</i>
<i>bab</i>	<i>bob</i>	<i>bob</i>
<i>baj</i>	<i>boj</i>	<i>boj</i>
<i>galamb</i>	<i>golomb</i>	<i>golomb</i>
<i>godolya</i> ³⁾	<i>gudula</i>	<i>gdula</i>
<i>halm</i>	<i>holm</i>	<i>cholm</i>
<i>haraszt</i>	<i>horozt</i>	<i>chvrost</i> ⁴⁾
<i>határ</i>	<i>hotar</i>	<i>kotar</i>
<i>kakas</i>	<i>kokos</i>	<i>kokoš</i>
<i>kamara</i>	<i>comora</i>	<i>komora</i>
<i>káposzta</i>	<i>kapuzta</i>	<i>kapusta</i>
<i>konyha</i>	<i>kuhnya</i>	<i>kuchnja</i>
<i>lanka</i>	<i>lonka</i>	<i>lonka</i>

Mai magy.	Középk.m.	Szláv
<i>lapu</i>	<i>lopuch</i>	<i>lopuch</i>
<i>pap</i>	<i>pop</i>	<i>pop</i>
<i>parlag</i>	<i>porlog</i>	<i>prelog</i>
<i>patak</i>	<i>potok</i>	<i>potok</i>
<i>szabad</i>	<i>zobod</i>	<i>scobod</i>
<i>szolga</i>	<i>zuluga</i>	<i>sluga</i>
<i>szolozsma</i>	<i>zulusma</i>	<i>sluzba</i>
<i>tanya</i>	<i>tona</i>	<i>tonia</i>
<i>udvar</i>	<i>udvor</i>	<i>dvor</i>
<i>unoka</i>	<i>unuka</i>	<i>vnuk</i>
<i>zab</i>	<i>zob</i>	<i>zob</i>
<i>torony</i>	<i>turn</i>	<i>turn</i> (kfn.)

¹⁾ osyan azaz Varsány.

²⁾ A *timár*-nak tehát eredetileg nem Gärber, hanem Schuster volt a jelentése (l. Nyr. 10:435.). — Mint királyi condicionariusok gyakran említettnek: 1340. *Condicionariorum regalium wlgariter Thymar dictorum*. O. L. D. 3334.

³⁾ Kihalt szó, az okleveleken kívül csak a Beszt. és Schl. Sz.-ben található, valami körtefajt jelentett; lengy. *gdula* = Pfundbirne.

⁴⁾ Miklosich a létező forrásokból csak *chvrost* alakot tud kimutatni

Asztal. — 1293. Inde uadit ad *nugolm oztol* uocatum. O. L. D. 1370. — 1382. Andreas *Aztalnak* dictus. Zal. O. II. 186. — 1458. Manu-
tergia ulgo *Astalkeskenev* quindecim. M. Kállay.

Bab. — 1211. Hodus Thompa Chima Arud Zeleh *Bobzem* etc. Ph. Ti. 1/5.

Baj. — 1231. Tendit cum eleuatis matis usque ad metam *Boynoc* et Thome. O. L. D. 168. — 1331 (1347). Martinus filius *Boynuk*. O. L. D. 3674. — 1377. Georgius *Baynuk* dictus. Le. A. 10/13.

Galamb. — 1210. Quorum nomina hec sunt Rupa Feud Filis Chuca *Golombus*. Ph. 5/F. — 1298. Petri filii *Golomb*. O. L. D. 1499. — 1476. In *prato Galambosparlaga* vocato. Le. A. 76/28.

Godolya. — Az okleveleken kívül csak a Beszt. és Schl. Szójegyzé-
kekben fordul elő, magyarázatát l. ez utóbbiban és a Századok¹⁾ 1893.
évf. 324. l. Egyéb példák: 1275. In montem qui dicitur *Gudulamal*.
O. L. D. 921. — 1362. Arborem *Gudulafa* dictam. O. L. D. 5116. — 1515.
Prope *Godolya* sunt quatuor (scil. jugera.) M. Ibrányi.

Halom, l. ezt a szót.

Haraszt. — 1227. Siluarum que uulgo *horost* dicuntur. M. Forgách. 1257. Uadit per Siluam que dicitur *horost*. O. L. D. 456. — 1341. Ad *uirgul tum Koachharazthya* dictum. 3147.

Határ. — 1095. Inde ad caput quercus et ibi est cumulus hoc
est *hotar*. Itur ad signum quod uulgo dicitur *hotar*. — 1239. Unde ad
Mege hotar. Haz. O. II. 23. — L. még a *ledny* szót. — 1332. Tres metas
terreas *Zeghatar* nomnaitas. O. L. D. 2747.

Kakas. — 18. Петръ дитя Кокос. Mon. E. Strig. I. 219. — 1275.
Inde circuit unum nemus quod uulgo uocatur *Kocos*. O. L. D. 927. — 1323.
Nicolao dicto *Kokos*. O. L. D. 2157. — 1370. Ad vnum lacum *Kakasthow*
uocatum. O. L. T. Ü. 26/47.

Kamara. 1398. Possessionem suam *Elescomora* vocatam. O. L. D. 8380. — 1451. Johannes *Kamaras*. O. L. D. 14443. — A következő példa igen érdekes annak bebizonyítására nézve, hogy ugyanazon tőből származó szók különböző időben kerültek a magyar nyelvbe. Ugyanis a *komornyik* szót sem a középkori magyar nyelvben nem ejtették, sem a mai-
ban nem ejtik *kamarnyik*-nak, pedig ha a kamara tőszóval egyidejűleg vétegett volna át, akkor ennek és a többi hasonló szóknak megfelelőleg az eredeti *o*-nak *a*-vá kellett volna átváltoznia, a mint ez a felhozott összes példák tanúsága szerint meg is történt,²⁾ még pedig a XIV. sz. második felében, de a *komornyik* szó a XV. sz. második felében vétegett át,³⁾ tehát akkor, mikor a magyar nyelvben az említett átalakulás már megtörtént, ennél fogva az akkor átvett ilyen szók már nem változtak többé és meg-

az ószláv nyelvben, de az őszláv alakot *chvrost*-nak tartja, ezt pedig kétségtelenül bebizonyította Uhlenbeck (l. itt 54.).

¹⁾ Az ottani példa 1543-iki átíratból való, tehát már *o*-val van írva: *Godola*.

²⁾ Pl. az egy és ugyanazon tőből származó. *asztal* és *asztalnok* szók körülbelül egy időben vehették föl mai alakjukat tehát valószínűleg együtt is kerültek nyelvünkbe.

³⁾ A cseh nyelvből az akkori erős cseh hatás következtében.

tartották eredeti alakjukat. — 1496. *Petrum Comornik*. O. L. D. 30050. — 1505. *Petrus Komornyk*. Le. A. 113/64. — 1542. *Joanni Komornyk*. M. *Káposzta*. — 1472. *Petro Kapuzthas*. O. L. D. 17340. — 1460. *Sessiones Wywaras Kapuzthasmegyer*. O. L. D. 15444.

Konyha. — 1206. *Peruenit usque locum nomine kuhnamezei*. O. L. D. 45. — 1327. *Vadit a parte meridionale ad Kuhnyaheg*. O. L. D. 2418. — 1380 (1414). *Quedam Silua Kohnyaerdew¹⁾* appellata. O. L. D. 6742.

Lanka. — 1389. *Quendam locum lonkas vocatum*. O. L. D. 7481. *Lapu*.²⁾ — 1285. *Cadit in meridiem ad Lopuchustauara*. M. Soós. 1412. *Feneto Lapuhus dicto*. O. L. D. 9913.

Pap. — 1211. *Cum terra ville Popi*. Ph. Ti. 1/5. — 1290. *Terram Popnepe vocatam*. O. L. D. 1296. — 1338. *Iuxta predictum virgultum pop haraztha dictum*. O. L. D. 3662. — 1418. *Johanne dicto Pap* M. Kállay.

Parlag. — 1265. *Uenit ad Geuden porloga*. O. L. D. 595. — 1323. *In planicie Narosporlog vocata*. M. Hanvay. — 1389. *Quartale wigo parlag dictum*. O. L. D. 7469. — 1461. *Usque ad quasdam terras arabiles Henyelewarlag vocatas*. M. Kisfaludy.

Patak. — 1227. *Inde tendit in Zarozpotok*. O. L. D. 134. — 1323. *Quedam aqua Werespatak nuncupata*. O. L. D. 2160. — 1366. *Vnus ryүүлus qui uocatur Haturpataka*. O. L. D. 30691.

Szabad. — HB.-ben *zoboducha*. — Helynevekben igen gyakori.

Szolga. — 1222. *Terciam partem Danubii et piscature que Tonya dicitur hungarice que ad castrenses Zuluga Geurienses pertinebat*. Ph. 1/A. — 1292. *Castrenses de Golgoch qui Zulgageurienses alio nomine nuncupantur* Mon. E. Strig. II. 330. (Ezekén kívül is igen sokszor.) — 1325. *Mark dictum Zulga*. M. Kállay. — 1355 (1382). *Jacobo dicto Zolga*. O. L. D. 6868. — 1483. *Valentino Zolgabyro*. O. L. D. 18805.

Szoloszma. — Okleveleinkből és törvényeinkből annyira ismeretes, hogy elég lesz csak két példát felhozni: 1275. *Collectam marturinarum et victualium que Zulusma nuncupatur bano Selauonie pro tempore constituto nullatenus soluere teneantur*. O. L. D. 33724. — 1351. *Banzolusmaya* l. a 3. szem. birtokragnál. (*Szoloszma* = ószl. *sluzba* a *sluga* szó-

¹⁾ Igen gyakran található már a legrégebbi oklevelekben: 1109. *Siluum quaine que circumiacet in metis*. O. L. D. 11.

²⁾ Egyike azon szóknak, melyeknek szláv eredete ellen és mellett a legutóbbi években sokat vitatkoztak; a szó ugor eredete mellett legfőbb bizonyítékul azt hozták föl, hogy a magyar szóban nincs nyoma a szláv végző *ch* hangnak, mely egyebütt fönn szokta magát tartani, azaz hogy nem mondjuk *lapuhok*, *lapuhos*, *lapuhot*, mint az összes többi szóknál, pl. *méhék*, *mohos*, *dohos*, *potrohót* stb. Ha tehát csak ezt kellett kimutatni, úgy a szónak szláv eredete most kétségtelenül be van bizonyítva, de ez a példa egyszersmind arra nézve is tanulságos, hogy a vitás szók eredetét csakis azoknak legrégebben előforduló alakjával dönthetjük el, már pedig erre a célra codexeink és egyéb nyelvemlékeink igen fiatalok, de még vallásos tartalmuknál fogva szókinésük is csekély, tehát legtöbb esetben egyedül az oklevelek magyar szavai nyújthatnak fölvilágosítást.

ból; a *drug*-ból képzett *družba*¹⁾ középkori okleveleinkben szintén igen gyakran található mint személy- és nemzetségnév: *durusma* v. ö. Nyr. 21 : 374.)

Tanya. — 1109. Item dedit sanctus rex portum MODOCHEA qui *thona* uocatur cum descensu ad piscacionem vsorum. O. L. D. 11. — 1293. Loca piscatoria in Danubio que vulgariter *Thana* dicuntur. O. L. D. 1374.

Udvar. — 1201. *Uduornici* de uosian. Ph. 19/V. — 1270. *Vdwornici* domini Regis in terra *Wdwornuk* uocata. Mon. E. Strig. I. 581. — 1319. *Vdworus* cum fratribus suis. O. L. D. 1968. — 1388. Ad dictam possessionem *Wduarnuk* Daras. O. L. D. 8005. — 1412 (1420). Tribus Curiis *Peregwduar* uocitatis. O. L. D. 10758.

Unoka. — 1209. Quorum nomina sunt hec *Vnuca Vitalis* etc. Mon. E. Strig. I. 193. — 1263. Tenet metam cum villa *Apatunukaya* et ibi est meta. M. — 1283. *Moharunukaya* l. a 3. szem. birtokragnál. — 1463 Paulum *Vnoka*. O. L. D. 15875.

Zab. — 1264 (1270). Semel in anno Regi munera dare tenentur et pabulum quod uulgo dicitur *vamzob*. O. L. D. 561. — 1400. Nicolaum *Zabarus* dictum. Zichy O. V. 159.

Torony. — 1324. Castrum seu Turrym *Symonthurnya* uocatum. O. L. D. 2223. — 1343. *Chaaktornia*, l. a 3. szem. birtokragnál. — 1360. Castellatum de *Chaaktornya*. M. Békássy. — 1413. *Regitoronhel*, l. a hely szónál.

Lássuk most már a dolgot megfordítva, azaz a szláv nyelvekbe került magyar szók idevágó bizonyítékait; itt csakis a szerb, horvát és újszlóven nyelvekre hivatkozhatunk, mert ezek már a XIII. század óta vettek át magyar elemeket, a lengyel és cseh nyelvek azonban csak a XV. századtól kezdve, tehát akkor már ezt a két magánhangzót többnyire²⁾ mai alakjukban találták.

Mai magy.	Középk.m.	Szláv	Mai magy.	Középk.m.	Szláv
<i>apród</i>	<i>oprod</i>	<i>oproda</i>	<i>gyapot</i>	<i>gaputh</i>	<i>gjopot</i>
<i>bársony</i>	<i>barsun</i>	<i>baršun</i>	<i>marok</i>	<i>mork</i> ³⁾	<i>morok</i> (<i>vaša</i>)
<i>csont</i>	<i>chunt</i>	<i>čunta</i>	<i>ország</i>	<i>uruzag</i>	<i>rusag</i>
<i>gomb</i>	<i>gumb</i>	<i>gumb</i>	<i>sipos</i>	<i>sipus</i>	<i>šipuš</i>

Apród. — 1324. Nicolao dicto *Oprod*. M. Ibrányi. — 1367. Johannes dictus *Apród*. O. L. D. 30695.

Bársony. — 1221. In predio *Barsunus*. Ph. 4/B. — 1285. k. Mons vero *Barsunus* propter lectisternia sic relictia que fuere purpurea, de tercolis extitit nominatum. Kézai. Fontes dom. 1/2. 85. l.

¹⁾ Mint tájszó: *dorozsba*, *duruzsba*, *druzsba* = vőfély, valószínűleg csak újabb kölesönvételek a tőből. (Tsz.)

²⁾ Az utolsó szótagok mai o-ját kivéve.

³⁾ Csak képzővel ellátott példák vannak.

Csont. — 1337. Benedictus dictus *Chuntus*. O. L. D. 3041. — 1430. Stephani dicti *Chontos*. O. L. D. 27863.
Gomb. — 1299. Petrus dictus *Gumbus*. Mon. E. Strig. II. 474. — 1458. Ladislaum *Gombos*. O. L. D. 15297.
Gyapot. — 1390. k. *gaputh*. Besz. Sz. 698.
Marok, mark (-os, -ú). — 1376. Nicolai dicti *Beumorkow*. M. — 1442. Gregorium *Markos*. O. L. D. 36390. — *Morokvaša* (szerb) = marokvas.

Ország. — 1230. k. *uruzag*. H. B.

Sípos. — 1400 (1403). Johanne *Sypus*. O. L. D. 1430. — 1463. Clementem *Sypus*. O. L. D. 15875. — A következő három szóra: *inos* = inas és *virostovati* = virrasztani, *vorga* = varga csak *a*-val írt adataim vannak a XV. sz. első negyedéből, ezek tehát egyelőre mint tényleges bizonyítékok föl nem hozhatók.

Sokan azt fogják ellenvetni, hogy az idegenek, tehát az összes szlávok is a mi *a* hangunkat *o*-nak hallják, ennél fogva az ilyen szókat mint *aprod* csakis *oprod*-nak hallották és így is vették át. De itt megint az a bökkenő, hogy a legtöbb magyar kölcsönszóban a mi *a* hangunkat nem írják és nem is mondják *o*-nak, pl. *falat*: *fa-lat*, *gazda*: *gazda*, *vallani*; *valovati* stb.; de még a szláv nyelvekből a magyarba és innét azokba visszajutott szókat is *a*-val írják és ejtik*) pl. *akó*: *akov*, *asztal*: *astal* stb. pedig az ilyen szók eredetiét ma is *stol*-nak, *okov*-nak írják és mondják. Hasonlóképen állunk az *o*-val is: *dobos*: *doboš*, *bokor*: *bokor*, *csoport*: *čopor* stb. Ezeket a szókat valószínűleg később vették át, mint a fentebbi táblázatban összeállítottakat.

Az oklevelek magyar szavai és az összehasonlító nyelvészet.

Már az eddig elmondottakból is láthatjuk, hogy a középkori oklevelek magyar szavai a legrégebb kimutatható alakot tüntetik föl, tehát sokkal közelebb állnak a rokon és érintkező nyelvek megfelelő szavaihoz, mint ma. Ha szavaink legrégebb előfordulását hiteles adatokkal hat, hét, nyolcz századra visszavihetjük és az így nyert alakot a rokon vagy érintkező nyelvekéivel összevetjük, azt tapasztaljuk, hogy azok néha teljesen megegyeznek, vagy pedig igen csekély a különbség köztük. Így pl. *hot* (azaz 6): *chot*, *gemis*: *jemiš*, *zelednek*: *slědnik*, *lopuch*: *lopuch*, *selner*: *seldener*, *ulcha*: *ulica*, *siher*: *šigar*, *šugar* stb. (ma: *hat*, *gyümölcs*, *szelindek*, *lapu*, *zsellér*, *útcza*,

*) T. i. az illető nyelv *a* betűjének hangjával.

sír.) Az oklevelek adataival tehát egyszerre eldönthetjük vitás szavaink eredetét és kimutathatjuk azoknak fokozatos átalakulását, mindez pedig összehasonlító nyelvészetünkre nézve nemcsak rendkívül fontos, hanem egyszersmind az egyedül biztos út annak oknyomozó alapon való tovább fejlesztésére. Lássunk tehát még néhány példát, melyek a fentebbi táblázatokban nincsenek meg.

Mai magy. Középk. m. Ugor s tör.			Mai magy. Középk. m. Ugor s tör.		
<i>bátor</i>	<i>bahatur,</i> <i>batur</i>	<i>bagatur,</i> <i>batur</i>	<i>nyuszt</i>	<i>nuz</i>	<i>nochs</i>
			<i>sir (főnév)</i>	<i>siher</i>	<i>šiger,</i> <i>šugar</i>
<i>disznó</i>	<i>gisnav</i>	<i>sisna</i>	<i>só, saj(ta- saht, soht</i>		<i>šäch</i>
<i>gyümölcs</i>	<i>gemis</i>	<i>jemiš</i>	<i>lan)</i>		
<i>iker</i>	<i>ikir</i>	<i>ikiz</i>	<i>szár¹⁾</i>	<i>zar</i>	<i>sari</i>
<i>mogyoró</i>	<i>munorau</i>	<i>mañer</i>	<i>ünő</i>	<i>ine</i>	<i>inek</i>

Bátor. — 1138 (1329). In villa scer hec sunt nomina seruorum qui dant panem Kuteles *Bahatur* Tulhoidi Mogdi Scerecin Scegun. Mon. E. Strig. I. 91. — 1252. Inter terram filiorum *Batur*. O. L. D. 368. — 1370. Johannes dictus *Batur*. Le. A. 6/2. — 1403. Blasium *Bator*. Zichy. O. V. 339.

Disznó, l. ezt a szót.

Gyümölcs. — 1095. Dirigitur ad spineum uirgultum quod dicitur *gemissen buqur*. Ph. 15/Oo. (azaz gyümölcsénybokor). — 1214. Inde ad lacum *Gemulscinus*. Ph. 41/F. — 1312. Circa pomerium quod wigo dicitur *gemulchkerth*. O. L. D. 1806. — 1414. Arborem *Gymelchfa* vocatam. O. L. D. 27000. — (Az *l* körülbelül a XII. sz. végén kerülhetett ebbe a szóba,²⁾ hasonló a *boldog* szó, mely az egész középkoron át mindig: *bodug*, *boudug*, *bodog*,³⁾ de viszont az *l* betűt a XVI. sz. eleje óta nemcsak a beszédben, hanem az írásban is elhagyogatták az ilyen szókból: *gyümölcs*, *polcz*, *csolnak*, *kulcs*, stb., pl. 1597. Apro vas *kucz* wszeogebeu. O. L. Ű. C. 101/3.)

Iker. — 1095. Cuius meta incipitur de gemina frutice quod uulgariter uocatur *ikirbucur*. Ph. 15/Oo. — 1236 (1239). Riuulus cadit in alium quem quidam *Ycur* ozov uocant. Haz. O. VI. 33. — 1262. Duo parui lapides naturales contigui quas siluarum Custodes *Ykurku* nominarunt. Mon. E. Strig. I. 472.

Mogyoró, *monyoró*, l. ezt a szót.

¹⁾ Kihalt szó; az okleveleken kívül csak a Beszt. és Schl. Sz.-ben van meg, mindkettőben sárgát jelent, tehát ugyanazt, a mit «sari» a törökben.

²⁾ Az oklevelekben 1526-ig *l* nélküli alak (*gyümölcs*) nem található (t. i. a XIII. sz. eleje óta).

³⁾ 1377. Blasium dictum *Bodugh*. Le. A. 10/13. — 1463. Transitur ad ecclesiam Beate Marie virginis wigo Kerek *Bodoghazson* Eghazara. M. Balassa.

Nyuszt. — 1344. *Nobilem dominam¹⁾ Nuz vocatam.* O. L. D. 3707. — 1504. *Vnam subam cum pellibus nuz subductam.* O. L. D. 33011.

Sír, l. ezt a szót.

Só, sava, saj-talan. — A középkorban az országutakat *hadútnak, királyútjának, öttevényútnak, vásárosútnak* stb. nevezték, ezeken kívül az egész országban voltak még az úgynevezett *sóútnak*, melyeken a folyóktól távolabbra eső vidékekre a só t széthordták; az ilyen utak neveiben maradt fönn a «só» szónak legrégebb alakja:²⁾ 1257. *Iuxta uiam antiquam que Sohtuth uocatur.* Ph. 3/Q. Ez a Győrmegeye keleti részén elhúzódó sóút volt, melynek még a latin nevét is megtalálhatjuk: 1235. *Usque uiam que uocatur salifera.* Ph. 5/W. — 1271. *Iuxta magnam uiam Sohtuth a wigo uocatam.* Veszpr. kápt. — 1320. *Circa viam Souhtwth nominatam* Zalai. O. I/152. — Később, midőn a *t* előtti *h*-ből *j* lett,³⁾ a főntebbi alak is megváltozott: 1431. *Quandam viam Saythwsuth alio nomine Wasaruth vocatam.* O. L. D. 31132. — 1451. *Quandam viam publicam Saythoswth nominatam.* O. L. D. 36407. — Ennek a szónak az ellentéte t. i. a *saj-talan*, már nemcsak codexeinkben, hanem az élő nyelvben is előfordul, oklevélbeli példák: 1469. *Michaele Saythalan.* O. L. D. 16907. — 1498. *Emericus Saythalan.* O. L. D. 20765. — Az itt fejtegetett szó azonban nem csak összetételekben, hanem külön is található. 1138 (1329). *In uilla Sahtu sunt allatores Salis quorum nomina sunt hec.* Mon. E. Strig. I. 94. — A sóútnak újabb elnevezései: 1452. *Peruenissent ad vnam semitam South nuncupatam.* Le. Me. Már. 31. — 1510. *Venissent vsque ad viam Soosuth.* M.

Szár. — Beszt. Sz. 677 és Schl. Sz. 1242 szerint *croceus = zar.* — Oklevélbeli példák a Schl. Sz. jegyzeteiben, továbbá: 1479. *Vnum equum Zaar alium Zewgh.* O. L. D. 18278. — 1373. *Equum suum Zugzar coloris* Le. A. 8/14.

Ünő. — Beszt. és Schl. Sz.-ben: *ine.*

A mi a szláv nyelvekből átvett szókat illeti, itt már annyi az az eredetivel megegyező példa, hogy csak néhány jellemző összehasonlításra szorítkozhatunk.

¹⁾ A menyétfélék nevei gyakran találhatók nőnevek gyanánt, pl. 1394. *Domina Zypazzon et Hewlgazzon.* Sopronvm. O. I. 519. Viszont néhány nyelvben a menyétet és nyestet asszonykának és menyasszonykának nevezik, pl. olaszul *donnola* (ebből *donna*), spanyolul *comadreja* (tulajdonképpen komaasszonyka), bolgárul *nevjestulka* (ebből *nevjesta* menyasszony) stb. — A *nyuszt* szó «t»-jére nézve l. alább a *só* szót.

²⁾ A szóvégi *t* épen olyan járálékbetű, mint ezeknél a szóknál: *nyuszt, rubint, tulipánt* stb.

³⁾ Hasonló példák: *kerehtew: kerejtő, mezechtelen: mezejtelen, buhturu-yan: bojtortján* stb. (ezeknek idézeteit már fönt láttuk); továbbá: 1364. *Nicolaus dictus Pirohtos.* Ph. 2/T. — 1398. *Petrum Puzthohtou.* Haz. O. I. 292. — 1390. k. *sahtar: sajtár.* BesztSz. 832. sz. — Ugyancsak így lett a kfn. *ehtel*-ből (eht: *acht*, azaz 8) *ejtel, sleht*-ből *selejt, Chehte*-ből *Csejte* (Nyitra vm. vágújhelyi járás, tótul ma is *Cachtice*), *Sehter*-ből *Sójtör* stb.

Mai magy.	Középk. m.	Szláv	Mai magy.	Középk. m.	Szláv
<i>barázda</i>	<i>brazda</i>	<i>brazda</i>	<i>mészáros</i>	<i>menzaros</i>	<i>mensar</i>
<i>berkenye</i>	<i>brokina</i>	<i>brokinja</i>	<i>szelindek</i>	<i>zelednek</i>	<i>sljednik</i>
<i>bodza</i>	<i>boz</i>	<i>boz, bez</i>	<i>szin</i>	<i>zen</i>	<i>sjen</i>
<i>bozza</i>			(épület)		
<i>cseresnye</i>	<i>cheresna</i>	<i>črešnja</i>	<i>útca</i>	<i>ulcha</i>	<i>ulica</i>
<i>dunyha</i>	<i>duhna</i>	<i>duchna</i>			Középféln.
<i>esztergá-</i>	<i>wzturgar,</i>	<i>strugar</i>	<i>superlát</i>	<i>sparlah</i>	<i>sparlach</i>
<i>lyos</i>	<i>eztergar</i>		<i>zsellér</i>	<i>selner</i>	<i>seldener</i>
<i>megye</i>	<i>mega</i>	<i>medja</i>			

Barázda. — 1095. *brazda* l. a *berkenye* szót. — 1300. Per *Barazda* eundo ad metam. O. L. D. 34093.

Berkenye, l. ezt a szót.

Bodza. — 1339. Processissent versus orientem ad arborem *Bozfa* M. — 1406. Inde directe ad quandam dumum *Bozbokor* dictam. M. Rhédey.

Cseresnye. — *Cheresna*, l. a *megye* szót.

Dunyha. — 1475. Duos cussinos *duhna* vocatos. M. Kállay. — 1495. Quatuor puluinaria *Duhna* vocata. Le. A. 103/13. — 1522. *Duhna* vnum puluinar. O. L. D. 26268. (V. ö. *kohnya* : *konyha*.)

Esztergályos. — 1422. Johannis dicti *Wzturgar*. Haz. O. 214. — 1434. Matheus *Eztergar*. Ph. 49/Zz. — 1518. Egidio *Ezthergaros*. O. L. D. 23029.

Megye, l. ezt a szót.

Mészáros. — 1438. Johannes *Menzaros*. O. L. D. 36390. — 1453. Georgius *Menzarus*. O. L. D. 36407. — 1520. Luca *Menzaros*. Le. Prot. V. 120. — Ilyen kettős alakok t. i. orrhanggal és anélkül: *donga* — *duga*, *roncsika* — *rocska*, *munka* — *múka*.

Szelindek. — 1395. *Zelednek*, l. Termt. Közl. 1894. évf. 436.

Szín. — 1204. k. Et montem illum super quem duci *foliata* fecerunt nominauerunt *Zenuholma*. Anonymus 32 fejezet (*foliatum* : levél-szín, v. ö. fr. *feuillée*). — 1495. Vmbraeculum wgo *Zen* vbi idem Franciscus nonos vinorum recipi faciebat. M. Forgách.

Útca. — 1348. In quodam alio viculo populoso *Zeuleusulcha* vocato. O. L. D. 4017. — 1373. Plateam *Teglasulcha* nominatam. O. L. D. 31106. — 1429. In linea *Zenthmyklosulczaya* nominata. Le. A. 48/79. — 1455. In vico *Zenthpetherwchaya*. O. L. D. 36407.

Superlát = függöny. Kihalt szó, l. NySz.; továbbá Be. és Schl. Sz. : *soporlah*, *soporlath* (a Schl. Sz. 1206. sz. alatt sajtóhiba folytán *soporlak*), a Münch. C.-ben is *soporlah* van; legrégibb előfordulása: 1348. Quoddam ornamentum domus wgo *sparlah* dictum. O. L. D. 3992. — Későbbi oklevelekben *soporlah*. — Kfn. *spar-lach*, *sper-lachen*, ebből *sparren*, *sperren* = auseinanderspannen és *lach*, *lachen* = tuch, decke, lacken (Lexer); evvel betűszerint megegyezik a *zapona* cortina (Be. és Schl. Sz.-ben), t. i. ez is «kifeszített» jelent, származik pedig a *pen* gyökből.

Zsellér. Eddig azt hittük, hogy a kfn. *sidelen* (ansiedeln) szóból származik (l. Mikl. Etyim. W. «Wie es scheint ein mhd. *sidelaere* voraus-

setzend»), csakhogy ennek ellentmond a magyar szónak legrégebb alakja, melyben *n* betű is van: 1378. Tres fundi seu loci mansionales wgo *Selnerhel* vocate. M. — Középfn. *seldener*: bewohner, besitzer einer *selden*, häusler, mietsmann; ebből: *selde* wnung, haus, bauernhaus, hütte sowie der dazugehörige grund und boden. (Lexer). — Így tehát csak egy *d* hiányzik még az eredeti alakhoz.

Földolgozott levéltárak.

O. L.=magy. kir. Országos Levéltár; az O. L. után következő betűk jelentése: D.=Diplomatikai osztály, azaz 1526 előtti oklevelek; T. Ü.=Táblai Ügyvédek iratai; U. C.=Urbaria et Conscriptiones; K. K.=Kolozsmonostori Konvent; L.=Limbus.

M.=Magyar Nemzeti Múzeum levéltára; a hol az M. után semmi sincs, ott a Múzeum saját tulajdonát képező oklevelekről van szó, az M. után következő nevek az itt őrzött családi levéltárrakra vonatkoznak (ilyen eddig 30 van.)

Ph.=A Szt. Benedekrend főapátságának levéltára Pannonhalmán; itt található Magyarországon legrégebb oklevelei, t. i. az összes bárhol létező mintegy 60 db. XI—XII. sz. egykorú oklevél közül 30 db.

Le.=A prémontrei rend leleszi prépostságának levéltára. A «Le.» után következő betűk jelentése: Me.=Metales; A.=Acta; Intr.=Introductoria; Beres.=Bercsényiana; Prot.=Protocolla, azaz középkori eredeti protokollumok. — Egyike a legnagyobb és legrendezettebb levéltáraknak.

A.=A magy. tud. Akadémia könyvtárának oklevélgyűjteménye.

P Ó T L Á S O K.

A Bevezetéshez arra nézve, hogy az oklevelek íróinak **anyanyelve magyar** volt: 1254. Insula cum piscatura et captura piscium que in nostro uulgari Tona et Zaton dicuntur. Ph. 12/J. — 1322. (1394.) Quondam insulam Petirke Fewldi nuncupatam materna lingua. O. L. D. 2117. — 1360. Tercie partis Tributi in porta Posoniensi que porta sancti Michaelis vocitatur versus Marhek wlgariter Zarrazwam Teutonice vero duer Mauth uocati. Ph. 31/Dd. — 1366. Cuiusdam montis lilimperc saxonice nominati in wlgari autem nostro Wiolaheg dicti. O. L. D.

5476. — 1408. Quadam Silua wlgo Bykerdew vocata selauonicum autem Bukowyna diceretur. O. L. D. 9416.

Az egyes szókhöz. — *Berkenye*: 1279. Ascendit per aliud minus potok super arborem Berekenye M. — *Disznó*; az 1421-ből idézett *Gyz-noshon* szóban a *hon* = *han*, ma csak mint Hanság helynév él még, de a XVII. századig ennek is Han volt a neve: 1584. Mikor nyaron az *hanon* marhath által wyhetnek. Mikoron telen a *han* megh fagy. O. L. U. C. 56/33. (Sarród kapuvári járás Sopron vm. Hegykő és Pomogy közt.) — 1597. Az *Hanon* walamy kewes oztál nyilas kazalo. Az *Hanban* reth heleth nyilasochkaya wagyon. O. L. U. C. 12/42. (Szergény kapuvári járás Sopron vm. Hegykő és Kapuvár közt.) — *Fűz*: 1295. Ad arborem salicis antiquam Meghefyuz dictam. O. L. D. 1413. — *Fővény*: 1354. (1360.) Quadam Insula Heghazasfuen vocata, O. L. D. 4908. — *Hely*: 1359. Iuxta fondum colonis Moyorhele. M. — *Kerek*: 1323. Ad vnum magnum dumum Tyweskerec vocatum. M. — *Körtvély*: 1475. Prædia Kyszevlevs Kevrth-welbokor et Menes Nyom vocata. Le. A. 85/1. — *Lovász*: 1275. Peruenit ad Siluam Nicolay Luuaz nuncupatam. M. Tört. társ. let. 4. — 1436. Medium in terra Loazhaylok. M. — *Nagy*: 1295. (1342.) Marcus Zaznog. O. L. D. 35850. — *O*: 1321. Usque ad locum Outeluk dictum. M. Kállay. — *Sír*: 1269. Protenditur per duas metas ad quandam monticulum qui dicitur serholm. M. Jankovich gy. — *Szád*: 1397. (1416.) Peruenissent ad vnum Sork vocatum piscine Nögzad deinde per modicum spacium pergendo ad locum Hegeslaph peruenissent. M. Jankovich gy. — *Szakadat*: 1274. Transito uero flumine ipsius Sitthwa ascendit ad pyrum quandam ad locum Zakadath appellatum. M. Forgách. — *Sziget*: 1381. Ad quandam Insulam Hayorewzygethe nuncupatam. M. Dóry. — *Szil*: 1307. In possessione eorum hereditaria Neguenzil vocata iuxta Er. M. — *Tő*; az itt említett Ticia corporalis = *derék*; *Tisza* kifejezéshez hasonló példák: 1329. Aque Derekkerus uocate. O. L. D. 2544. — 1377. Ad fluuium Mura wlgo Derekmura nominatum. O. L. D. 6437. — *Út*: 1357. Iuxta fluuium Situa in oppositum cuiusdam fosse Cholulukwth vocate. M. — *Vejsz*: 1284. Locis piscacionum Barchhtou et Ikerweyz vocatarum. M.

A ragokhoz; 3. szem. birtokrag: 1356. In latere cuiusdam campi Apachazeuleye nuncupati. M. — 1351. Particule terre litigiose Mykoteleke alio nomine Mark hazaeleufelde nominate. O. L. D. 28730. — 1361. Possessionis Waryobagyakezeu vocate. Soproni Okl. I. 335. — 1438. In terris arabilibus Byterfeldelabya vocatis. O. L. D. 13,147. — *Ara re* helyhatározó rag: 1422. Terre vero Berekallyafelde et Homoklab alio nomine Zalagosradelew. Terra Felyarofeld et alia terra Zendredelewfeld. M. — 1484. Gregorius Naghrawago. M. Ibrányi.

A képzőkhöz; az -s melléknévképző: 1313. Arbor magna Hangas Byk uocate. O. L. D. 1822. — 1341. Vadit ad vnum fontem qui vocatur Mohosfeu. O. L. D. 3402. — 1412. Medium Juger in Homorowel et similiter medium in terra Heteskwrtwel circa Bozyas. M. — 1472. Ad que dam duo loca tempore inundacionis aquarum aquosa Sombokosferthew nominata. O. L. D. 17341. — Az -ó/-ő igenévképző: 1349. Stephano dicto Nylyfaragow Görgey. — 1479. Michaellem Gonozgondolo. O. L. D. 18492. — 1509. Emerico Kyuuenhelew [kivénülő]. M. Forgách. — Az *erdővó*-nál jegyzetben említett *avas*-erdőhöz: 1524. Glandes Silue pro-

hibite Awas voca cate. M. Soós. — A *gy* erdő- és folyónévképző: 1448. Quoddam rubetum Hassagh nominatum. O. L. D. 86391.

Az *a—o* és *o—u*-féle elmélethez: 1368. Duas rotas in magno molendino molentes wigo Hotosmolun vocato. Quatuor rotas molendini in predicto magno molendino Hotosmolun nominato. Hazai O. I. 259. (A 6 kerékből az egyik fél 2, a másik pedig 4 kereket kapott.) — 1337. Ville Farkasturuk. O. L. D. 3064. — 1325. (1332). Ac piscinas quarum nomina sunt hec Keulges Kewgestokaya Yneweizad Vereshid Hidalia Humukzug *Lapuhus* Zathuna Fyuzes Rewtokaia Forgianagus ete O. L. D. 2331. — 1363. Thomam dictum Gumbus. M. Káll.

Maí magyar.

Középk. m.

borsó
korom
pad

bursa
kurum
pod

burcak (török)
kurum „
pod (szláv.)

Borsó: 1254. Uadit ad locum qui Bursoteluk dicitur. O. L. D. 390. — *Korom*: 1325. Magister Kurmus. Haz. O. V. 100. — 1348. Petrus dictus Kurum. Zichy O. II. 315. — 1389. Jacobi dicti Korom. Károlyi O. I. 436. — 1418. Bako dictus Kormos. O. L. D. 10651. — *Pad*: 1244. (1335.) Sub monte Podholm. O. L. D. 267. — 1351. Super vnum monticulum wlgariter dicendo pod. O. L. D. 28730. (Erdély). — 1460. Terre Deda et Thewlgfapadia. O. L. D. 15462.

Az oklevelek magyar szavai és az összehasonlító nyelvészet: 1340. Usque viam *Sahrtut* dictam iret. Zalai O. I. 365. — *Superlát*: csehül *sperloch* = tentidolum. Prešpurský slovník 1815. sor.

SZAMOTA ISTVÁN.

A Mátyás király halálára való emlékdalhoz. A 7. versszak 1. sorában *Magyar országnak fenes thykere* fölé négy betű van írva: *laga*, melyeket *Volf* a GyöngyC. kiadása alkalmával a *vilaga* azaz *világa* szó részének tartott (Nyelvemléktár II. XV. lap), de gyanítását nem tartotta érdemesnek a mű szavai közt is jelezni. *Szilády* (RMK. I. 30.) elfogadta ezt a gyanítást s így közli a sort: *Magyarországnak fenes tükere* (*vi*)lága; hasonlóképen *Zolnai* is, ki így írja át (Nyelvemlékeink 224. l.) az eredeti szavait: *Magyarországnak fényes tükere*, *világa*. Ugyanis ebben a versszakban a *bajnaka-hajlaka-oka* szavakhoz kell rím, s ezt a *tükere* nem adja ki. — Én azt hiszem, itt egy félbenmaradt hibajavítással van dolgunk, melyben a javítást beírták, de a hibát kitérültni elfeledték. A másoló ugyanis a *thykere* két utolsó szótagja helyébe szánta a *laga* szótagokat: *thylaga*, olv. *chilaga*, azaz *csillaga*. A *t*-t főlöszleges lett volna kijavítani, úgyis hasonlított az *ó c*-je a *t*-hez és a *cs*-t mindig *ch*-val írja: *bech*: Bécs, *che*: cseh. Így a rím még jobb, s a mérték teljesen megfelel, mert a sor 10 szótagos, mint három más versszak első sora (a többi ötben 11 szótagos az első sor) míg 13 szótagos sor egyáltalában nincs a költeményben. Az értelem is igen természetes (*M.-országnak fényes csillaga*) annyival inkább, mert csillagról az egész énekben máshol egyetlen kép sincs véve.

KALMÁR ELEK.